

A COVID19 pandémia hatásainak területi különbségei a távmunkára és a turizmusra Európában

TDK dolgozat
Osztatlan földrajz tanárképzés

készítette:
Gólián Róbert és Hollós Bence Mihály

témavezető:
Dr. Szabó Pál Péter
Egyetemi docens
Regionális Tudományi Tanszék

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
FÖLDRAJZ- ÉS FÖLDTUDOMÁNYI INTÉZET

Budapest, 2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
1. 1. A téma indokoltsága	4
1. 2. Kutatási kérdések	4
1.3. Módszertan	5
2. A reziliencia jelensége	5
3. Turizmus	6
3. 1. A turizmus szerepe az értéktermelésben és a foglalkoztatásban	7
3. 2. A turisztikai reziliencia	7
3. 3. A pandémia hatása a turizmusban	8
3. 4. Turisztikai adatsorok elemzése	9
3. 4. 1. A turisztikai szálláshelyekre érkező vendégek számának elemzése	10
3. 4. 2. Vendégéjszakák számának elemzése.....	15
3. 4. 3. Turisták ott-tartózkodási idejének elemzése.....	18
3. 4. 4. A kereskedelmi szálláshelyek kihasználtságának elemzése	19
3. 5. Következtetések	22
4. Távmunka	24
4. 1. A távmunka definíciója, értelmezése	24
4. 2. A távmunka mérésének lehetőségei	25
4. 3. A távmunka Európában a pre-COVID időszakban	25
4. 4. A távmunka viszonyok ágazatonkénti jellemzői.....	28
4. 5. A pandémia hatásai a távmunka világára	28
4. 6. Adatsorok elemzése.....	32
4. 7. Észtország, az e-nemzet:	36
4. 8. Magyarországi tapasztalatok:	39
4. 9. A távmunka okai, előnyei, hátrányai, megoldások	41
4. 10. A távmunka jövője	44
5. Digitális nomádok	46
5. 1. Kik azok a digitális nomádok?	46
5. 2. A digitális nomád életmód jellemzői	46
5. 3. A nomádok és a COVID	48
5. 4. Nomádok és turizmus.....	49
5. 5. Jövőbeli kilátások	49

6. Konklúzió.....	50
Irodalomjegyzék	51
Mellékletek:	57

1. Bevezetés

1. 1. A téma indokoltsága

A COVID19 pandémia egyik legnagyobb eseménye volt Európa XXI. századi történelmének, mert felborította az emberek mindennapjait, és a nagyobb léptéken zajló társadalmi és gazdasági folyamatokat is teljesen felforgatta. Mindegyik állam, régió próbált védekezni a járvány várt és nem várt, közvetlen és közvetett hatásaival szemben, legtöbbször új, alternatív megoldásokat bevetve. A járvány első hullámát már több éve magunk mögött hagytuk, ám a kutatás jelenlegi indokoltságát a most kikerülő adatsorok mélysége és mennyisége jelenti, hiszen ez olyan, korábban elérhetetlen információt ad, amely számtalan lehetőséggel szolgál, amelyek alapján olyan kérdésekre kaphatunk megalapozott válaszokat, hogy az alkalmazott technikák a különféle társadalmi és gazdasági mutatókat figyelembe véve milyen eredménnyel jártak. Ha tanulunk ezekből, akkor a legközelebbi alkalommal már könnyebben tudjuk az akadályokat megugrani lokális, regionális, országos, EU és globális szinten egyaránt. Számos tanulmány, cikk, dolgozat született már az elmúlt években a témában, de az esemény világméretű voltából a pandémia jelentette sokkhatás kielemezése szinte határtalan lehetőségeket nyújt.

Az Európai Bizottság által 2022-ben publikált 8. Kohéziós Jelentés rögzíti, hogy a pandémia és a megszorítások a gazdasági ágakra különböző mértékben hatottak, és azon országok és régiók, ahol a jobban érintett gazdaságok súlya nagyobb volt, komoly problémákkal küzdöttek. Ennek látványos területi dimenziójaként három jelenséget emel ki, a határmentiség problémáját (átingázás korlátozása), a bezuhanó turizmust és a távmunka növekedését. A mi fókuszunk ebből két jelenségre, a turizmus és a távmunka alakulására irányul. Ezekre ellentétesen hatott a járvány, míg a turizmus visszaesett, a távmunkában dolgozók száma jelentősen megnőtt. A mi választásunk azért ezekre esett, mert ezek azok a területek, amelyekben tapasztalható változások mélyrehatóan befolyásolják az emberek javának döntéseit és szokásait a munkavégzés és kikapcsolódás terén. E két terület a pandémia hatására közeledett is a digitális nomadizmus előretörésével, amely indokoltá teszi ezen területek együttes vizsgálatát. Ez a munkavégzési opció egészen átalakíthatja a munkával és a vakációval kapcsolatos gondolatainkat, aminek jövőbeli kifutása sok érdekes összefüggést rejt magában. A jelenség ismertetését és fontosabb tényezőit is igyekszünk írásunkban kifejteni, európai és magyarországi viszonylatban is.

Területi keretnek Európát, országait és régióit választottuk, mivel egyrészt a sokkhatás itt nagyon erős volt (a fejlett országokban a komfortos élet komoly ütést kapott), másrészt Magyarországot is be akartuk vonni vizsgálatunkba, pozícionálva területi egységeit az európai közegben.

1. 2. Kutatási kérdések

A téma kapcsán a kutatási kérdéseink az alábbiak voltak. A járványhullámok előtt tapasztalt normákhoz milyen mértékben tudtak visszatérni az egyes európai országok, régiók, azaz mennyire voltak reziliensek, illetve adaptálók vagy sérülékenyek a vizsgált jelenségek kapcsán? Milyen térségi különbségek figyelhetők meg a turizmus és a távmunka átalakulása kapcsán? Milyen általános trendek fogalmazhatók meg és ezek mennyiben igazodnak a korábban kidolgozott elméleti reziliencia modellekhez? Milyen előnyei és hátrányai

származtak ezekből a folyamatokból a társadalmunknak? Milyen a magyarországi régiók helyzete az Európai Unión belül? Hol állunk a vizsgált kategóriákban a térségek közti rangsorokban?

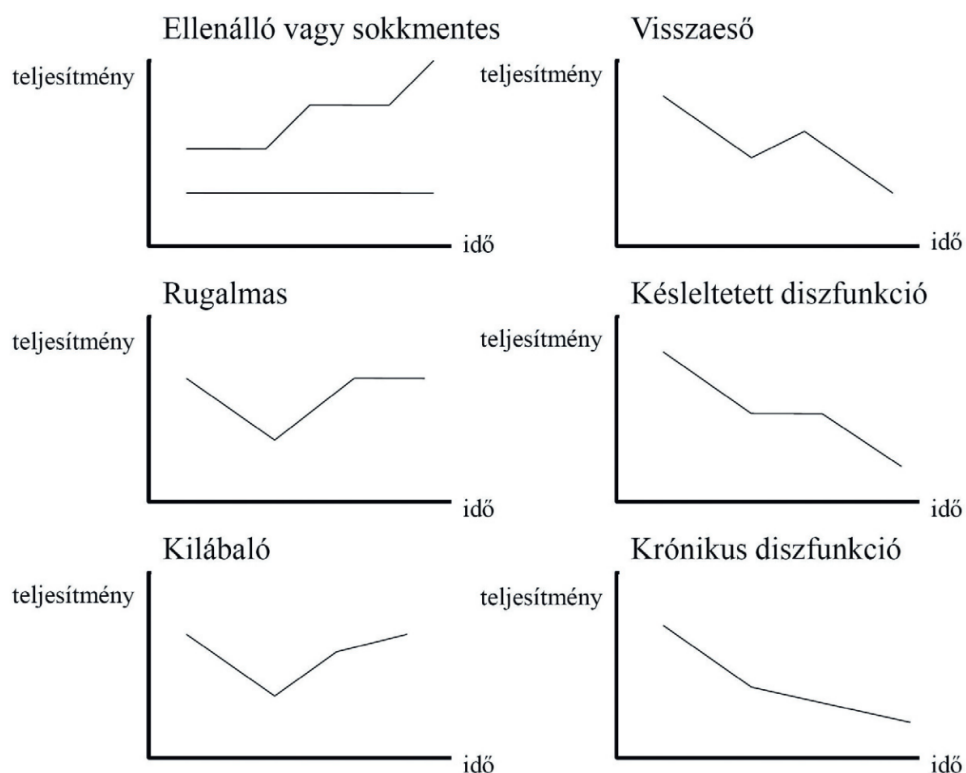
1.3. Módszertan

A kutatásunk módszertana két fő részre bontható. Egyrészt a korábban megjelent szakirodalmak feldolgozása jelentette a kiindulást. Másfelől a rengeteg fellelhető nyers adathalmazból kinyerhető információkra alapoztuk a korábban megfogalmazott kérdésekre a válaszkeresést. A felhasznált adatsorok a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban KSH) és az Eurostat adatbázisaiból származnak, ezek alapján vetettük alá az egyes régiókat rezilienciavizsgálatnak azok csoportosításához és az általános trendek megállapításához.

2. A reziliencia jelensége

A reziliencia jelenségének bő a szakirodalma, többen feldolgozták már itthon is. A kutatási célunknak legmegfelelőbb Tóth Balázs korai munkája (2012) e témában, aki térségtípusokat különített el. A reziliencia szót többféleképp is lefordíthatjuk magyarra. Rugalmasság, ellenállóképesség, érzékenység, alkalmazkodóképesség, rugalmas adaptáció. Ezek közül talán a rugalmasság a legelterjedtebb, de valójában kissé mind máshogy közelíti meg a fogalmat (vö. Tóth, 2012). Maga a szó a latin „resilie”, azaz „visszapattanás” szóból ered. A fogalmat először Holling írta le tudományos környezetben 1973-ban: azt mondja, hogy a reziliencia „egy rendszer azon képességét jelöli, hogy az adott rendszer mennyire képes megőrizni identitását, valamint átörököteni alapvető struktúráját és sajátosságait működési zavarok esetén”. (Holling, 1973, Debreceni és Fekete-Frojimovics, 2023) A reziliencia, mint rugalmasság, és a rugalmas régiók koncepciója, Tóth (2012) szerint egyszerre vizsgálja a gazdasági teljesítményt és az időbeli alkalmazkodást. Tehát az a régió reziliens, amelyik egy válság okozta sokkhatást követően vissza tud térni a visszaesést megelőző stabil állapotába. Két régió közül az a reziliensebb, amelyik egységidő alatt ugyanazon válságban kisebb kárt szenved vagy gyorsabban tud javítani teljesítményén, lényeges funkcióin, és felkészültebben várja a következő sokkhatásokat. Egy régió pedig nem rugalmas, ha ebből a sokkból nem tud kilábalni.

A Tóth (2012) szerinti csoportosítás megkülönböztet 6 esetet. Ez alapján ellenálló (vagy sokkmentes) térség az, mely teljesítményének alakulásában nem találunk a sokkhatásra mutató jeleket. Ekkor a grafikon nem mutat visszaesést, tartja vagy növeli a szintet. Emellett megkülönböztetünk többek közt rugalmas és kilábaló térségeket. Kilábaló „olyan régió, amely már elindult a sokkhelyzetből való kilábalás útján, de még időre van szüksége ahhoz, hogy a recesszió előtti egyensúlyi állapotot elérje vagy meghaladja”. Rugalmasnak pedig akkor mondjuk, ha „képes megfelelő választ adni a krízishelyzetre, vagyis képes a visszaesett teljesítmény újbóli fokozására”. A visszaeső térségek egy ideig javulást mutatnak, majd újra zuhanó pályát vesznek teljesítményükben. A diszfunkcionáló térségek (késleltetett vagy krónikus) nem tudnak visszatérni a sokkhatás előtti állapotba, és hosszútávon sem mutatnak jeleket arra, hogy ebből ki tudnának lábalni. (Tóth, 2012).

1. ábra: A regionális teljesítmény változásának alapesetei. Forrás: Tóth, 2012

3. Turizmus

A turizmus fogalmának rengeteg, többé-kevésbé hasonló definíciója volt az utóbbi 100 évben. Például az egyik legelső, melyet Glücksmann fogalmazott meg 1929-ben: „A turizmus személyek utazása egy olyan helyre, ahol nincs állandó lakásuk.” Ezután egy év sem kellett, érkezett a pontosítás Schwinktől, 1930-ból: „Oly személyek áramlása, akik állandó lakhelyüket bármilyen szellemi, testi vagy szakmai motivációtól vezérelve ideiglenesen hagyják el.” Tucatnyi újragondolás született, melyek tartalmazták az ideiglenességet és a rekreációra irányuló motiváltságot. Egyik első magyar eredetű megfogalmazás dr. Kolacsek Andrástól, a budapesti Közgazdasági Egyetem professzorától, a hetvenes-nyolcvanas években az idegenforgalom gazdaságának hazai meghatározó képviselőjétől származik: „A turizmus önkéntes és békés célú rendszeres utazási forgalom, melynek keretében az utasok, mint fogyasztók, szolgáltatásokat vesznek igénybe és átmenetileg tartózkodnak a meglátogatott helyen.” (vö. Fekete, 2006) A jelenleg elfogadott definíció szerint, melyet a Turisztikai Világszervezet (United Nations World Tourism Organization – UNWTO, akkor még csak World Tourism Organization – WTO) és az Interparlamentáris Unió (Inter-Parliamentary Union) által 1989-ben elfogadott Hágai Nyilatkozat rögzít: „A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat”. A fogalomhoz tartozik továbbá, hogy a tevékenység békés célzatú, ideiglenes, és nem végez a látogató közben pénzkeresési tevékenységet. A Nyilatkozat megjelenése óta számos kritika, alternatíva született. Például: „A turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor” (Michalkó, 2012). Ez a megközelítés behozza a

képletbe az élményközpontúságot, mely vitathatatlanul velejárója a jelenségnek. Emellett kevésbé hangsúlyozza a lakó- és munkahelytől való elszakadást, mely a mai világban érthető, hiszen – ahogy írásunk távmunkával és digitális nomadizmussal foglalkozó részében is taglaljuk – az emberek lakó- és munkahelye már egyre kevésbé kötődik szorosan egy helyhez.

3. 1. A turizmus szerepe az értéktermelésben és a foglalkoztatásban

A turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások globális szinten jelentős szerepet töltenek be mind a társadalomban, mind a gazdaságban. A nemzetközi turizmusból származó bevétel a világ számos turisztikai desztinációjának az elsődleges bevételi forrása, főként kicsi, döntően szigeteken fekvő fejlődő országoknak, ahol ez az összes bevétel 90%-át is elérheti (UNWTO, 2021). Gazdasági értelemben hozzájárul a GDP növekedéséhez, munkahelyeket kínál. Konkrétan: 2023-ban a világ GDP-jének 9,1%-át adta a turizmus, mely 9,9 billió dollárt jelent (WTTC, 2024a). Ugyanez az adat az Európai Unióban 9,7%, míg Magyarországon ez valamivel kisebb, csupán 7,4% (WTTC, 2024b). Munkahelyeket tekintve pedig a világ összes munkahelyének 10%-a kapcsolódott a turizmushoz („Total Travel & Tourism jobs”, utazás és turizmus munkakörök) 2023-ban, mely 330 millió ember foglalkoztatását jelentette. Ez az adat az EU-ban 23,53 millió, mely a dolgozó emberek 11,1%-a. Magyarországon ez is alacsonyabb, nálunk csupán az emberek 8,9%-a dolgozott ebben az ágazatban 2023-ban. Azonban érdemes megemlíteni, hogy ezek csupán a tiszta, mérhető gazdasági adatai az ágazatnak, mert egyes ágazatokban a lakosok és a turisták kiszolgálása zajlik (például a közösségi közlekedésben vagy a vendéglátásban). Másrészt a valóságban nagyobbak is lehetnek ezek a számok, itt az ágazat árnyékgazdaságban betöltött szerepére kell gondolni. Több tanulmány is született ezzel kapcsolatban, amely azt mondja, ezen árnyékgazdaságok kiterjednek például vendéglátóhelyekre, szállásadásra, közlekedési szolgáltatásokra. Egyes európai országokban az árnyékgazdaságon belül a turizmus még a 25-35%-ot is eléri (Badariah et. al, 2016, Schneider, 2009). Mindezen adatok mutatják, hogy jelentős az ágazat szerepe a jövedelemtermelésben, és ennek területi különbségei vannak, ami miatt a turizmust érő káros hatások térségeket, térségek társadalmát komolyan érintheti, területileg differenciáltan.

3. 2. A turisztikai reziliencia

A reziliencia kifejezetten a turizmusban a turisztikai célpont, desztináció képessége arra, hogy vonzerejét és kínálatát megtartsa, a sokkhatás után visszanyerje. (Gonda, 2022) A turisztikai ágazat gyakran szembesül különböző válságokkal, mint például természeti katasztrófák, gazdasági válságok, háborúk vagy épp járványok. Éppen ezért a reziliencia foka kulcsfontosságú a turizmusban, segít megállapítani, hogy az adott turisztikai régió vagy desztináció mennyire érzékeny a változásra. A sokkhatásokat nem lehet előre jelezni, mint ahogyan a COVID-19-pandémiát sem tudtuk. Felkészülni azonban fel lehet annyira, hogy amennyiben bekövetkezik egy válság, könnyebben és gyorsabban helyre lehessen belőle állni.

Több fontos indikátora is van az ágazat teljesítményének. Az európai turisztikai indikátorrendszer olyan mutatókat sorol, melyek mentén egy adott turisztikai desztinációnak az adatait az idegenforgalom tekintetében javasolt gyűjteni (Európai Bizottság, 2013). Eszerint 4 különböző területről összesen 27 mutató alapján gyűjthetők az adatok. Ez a négy terület a desztinációmenedzsment, a gazdasági érték, a társadalmi és kulturális hatás, illetve a

környezeti hatásra vonatkozó alapmutatók. A pandémia szempontjából elsősorban a gazdasági érték releváns. A gazdasági érték alapmutatói segítségével ráláthatunk arra, hogy „a turizmus milyen mértékben járul hozzá a turisztikai célpont gazdasági fenntarthatóságához” (Európai Bizottság, 2013).

Az európai turisztikai indikátorrendszer szerint a gazdasági érték alapmutatói:

- Vendégéjszakák száma (havonta, évente)
- A turisták átlagos ott-tartózkodási ideje (éjszakában)
- A kereskedelmi szálláshelyek kihasználtsági mutatója (havonta és éves átlagban)
- A turisztikai ágazatban közvetlenül foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottak összlétszámához viszonyítva
- Az egy turistára jutó napi kiadás (szállás, étel- és italfogyasztás, egyéb szolgáltatások)
- Az elmúlt évben tűzbiztonsági szempontból ellenőrzött turisztikai vállalkozások aránya
- Helyi, fenntartható és a tisztességes kereskedelem keretében értékesített termékek és szolgáltatások beszerzésére aktív lépéseket tevő turisztikai vállalkozások aránya

Ezek közül közvetlenül az Eurostat adataiból csak a vendégéjszakák számát, az összes ott-tartózkodási időt, a kihasználtságot, és a vendégek érkezésének számát tekintve tudunk adatokat nyerni, így elsősorban a dolgozat inkább ezekkel foglalkozik, amikor a pandémia hatását igyekszik vizsgálni.

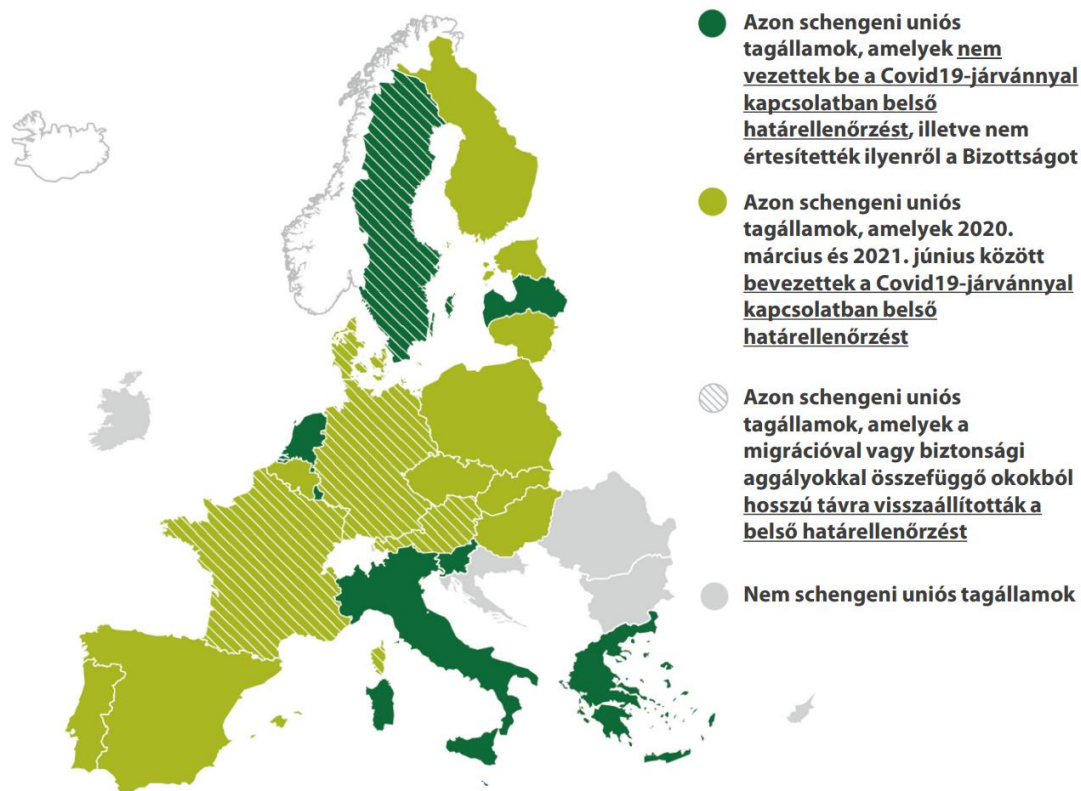
Az Eurostat mutatóival nagyjából egybevágnak az UNWTO indikátorai (2022):

- Érkező vendégek száma (régió, cél, utazás módja, kiindulóország, szálláshely típusa, kiadás szerint)
- Foglalkoztatottak száma és aránya az összes foglalkoztatottból (munkaidő szerint)
- Kiegészítő indikátorok, mint a turizmus aránya a GDP-ben, a turisták kiadásainak mértéke a GDP-ben, az összes turista és a lakosság hányadosa, utazási hajlandóság stb.

3. 3. A pandémia hatása a turizmusban

A COVID-19 pandémia a kórokozó természetéből adódóan az emberek egymáshoz való közelségével, egy légtérben tartózkodásával tudott terjedni. Súlyossága és világméretűvé válása drasztikus intézkedésekre sarkallta a döntéshozókat: országok határainak lezárása, kijárási korlátozások. A becslések szerint ezen intézkedések az emberek 90%-át érintették a világon (Gössling et. al, 2020).

A járvány terjedésének lelassítása érdekében az EU országok egy része belső határellenőrzést vezetett be, más-más módokon, vagy ezek kombinálásával, mint a határokon való átlépés korlátozása, karanténnal, Covid-igazolvánnyal vagy negatív Covid-teszt felmutatásával, illetve a nem szükséges utazások tilalma. (1. ábra) (Európai Számvevőszék, 2022)

2. ábra: A 2020. március és 2021. június között végzett belső határellenőrzések áttekintése az EU országokban. Forrás: Európai Számvevőszék, 2022

A turizmus a pandémia előtt, 2019-ben még a világ GDP-jének 10,4%-át tette ki, ami a következő évben 48,4%-kal esett vissza. Az Európai Unió GDP-jének pedig a 10,1%-át adta 2019-ben, mely 2020-ra a világ egészéhez képest kevésbé, de még mindig jelentősen 42,3%-ot zuhant vissza (WTTC, 2024a). Magyarországon a 2019-es GDP-ben 8,3%-ot tett ki a turizmus, mely a következő évre 54,3%-kal esett vissza. (WTTC, 2024b) A jelentések szerint 2019-ben az összes foglalkoztatott mintegy 10,5%-a, 334 millió ember dolgozott az „utazás és turizmus munkakörökben” mely 2020-ra 20,8%-kal csökkent világszerte. Ugyanezek az adatok az EU-ban: 23,5 millióan dolgoztak az ágazatban 2019-ben, mely az összesnek 11,5%-a volt, mely egy évvel későbbre 14,7%-os visszaesést szenvedett el. Magyarországon 2019-ben ebben az ágazatban 432 000 fő dolgozott, mely az összes foglalkoztatott 9,3%-a volt. Egy évvel később 15,5%-os esést produkált ez a szám. A továbbiakban néhány konkrét példával, számítással alátámasztjuk, hogy milyen drasztikusan hatott az ágazatra ez a járvány.

3. 4. Turisztikai adatsorok elemzése

Az adatokat az EU tagállamok illetékes nemzeti hatóságai (általában a nemzeti statisztikai hivatal/intézet) gyűjtik össze, és az Eurostatnak való továbbítás előtt harmonizált fogalmak és meghatározások, valamint ajánlott módszertani iránymutatások alapján állítják össze. A legtöbb ország mintavételezés útján gyűjti az adatokat, néha automatizált módon. Néhány esetben azonban az adatokat keresleti oldali szemszögből állítják össze, azaz látogatói felmérések vagy határvizsgálatok révén. (Eurostat Metadata).

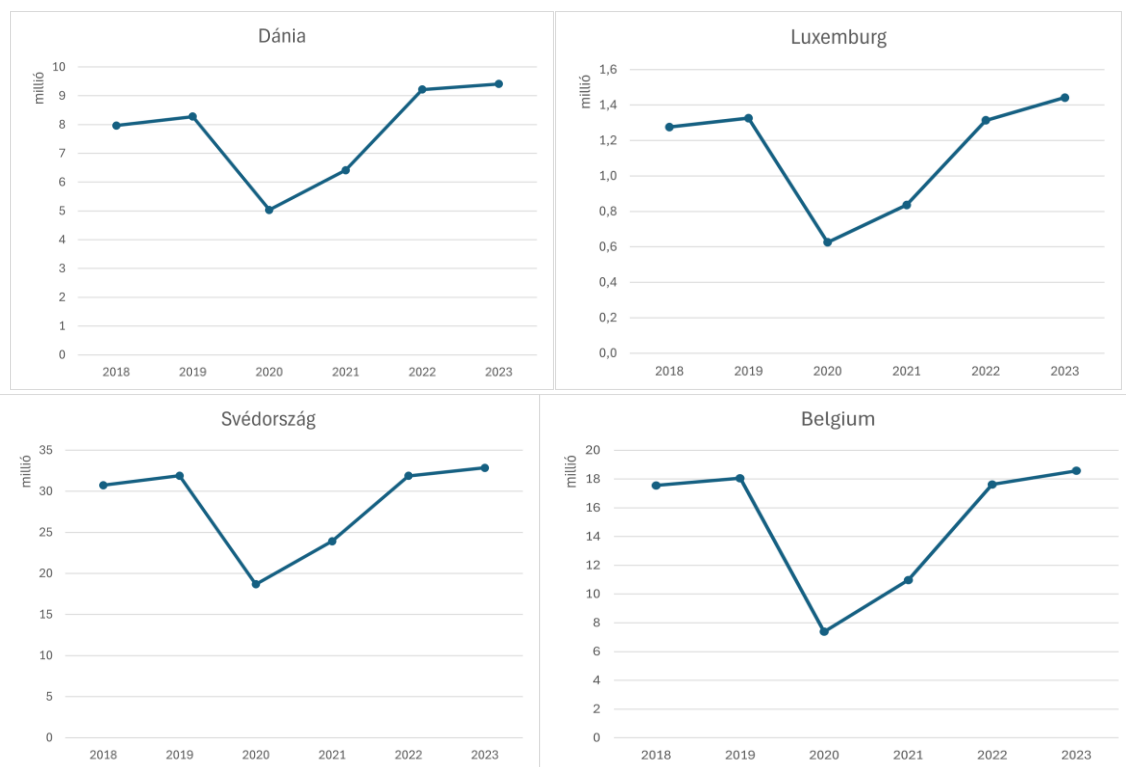
Térben az Európai Unió 27 aktuális tagállamát, azok régióit vizsgáljuk. Bár a turizmus nem regionálisan, hanem pont- vagy sávszerűen jelenik inkább meg, és ezáltal járási-települési szinten van értelme beszélni az ágazatot leíró indikátorokról (például a Balaton, tengerpartok, egy-egy nevezetességnek otthont adó város esetében), jelen dolgozatban az európai dimenziókat megtartva országos és NUTS 2-es szinteken lesznek az adatok elemelve. Ennek az is oka, hogy például rögtön az első elemzendő indikátor, a szálláshelyekre érkezések száma csak NUTS 2-es régiókig érhető el az Eurostat oldalán.

Az időt tekintve a 2018-2023-es időszakot vizsgáljuk. A 2019 végén kipattant pandémia még nem befolyásolta a 2019-es számokat, de a 2018-as adatokkal együtt minimális rálátást kaphatunk, milyen pályán mozogtak a vizsgált országok/régiók a sokkhatás előtt.

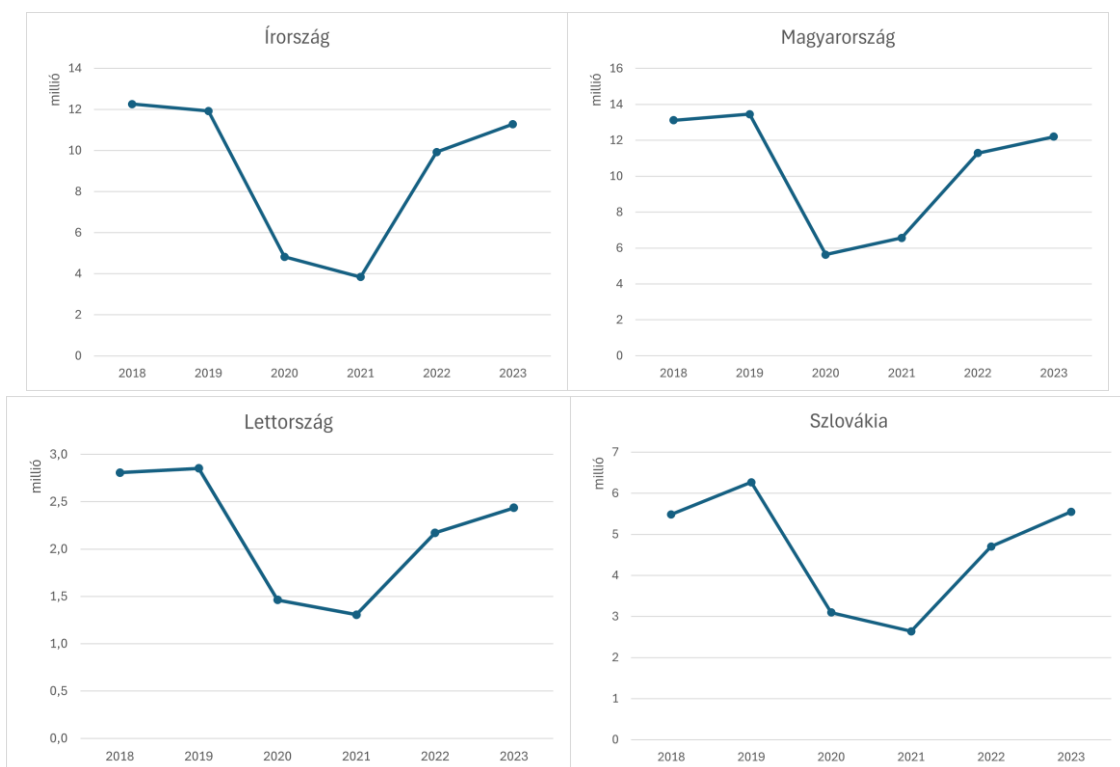
3. 4. 1. A turisztikai szálláshelyekre érkező vendégek számának elemzése

A turisztikai szálláshelyekre érkező vendégek száma (arrivals at tourist accommodation establishments) országos, NUTS 1, NUTS 2 szinteken érhető el, évekre bontva, és a vendég kiindulóországa szerint szétszedve (belföldi vagy külföldi vendég). A NACE Rev. 2, azaz a gazdasági tevékenységek statisztikai osztályozása az Európai Közösségben a következő kategóriákat érti a szállásadók közé: szállodák, üdülési és egyéb rövid távú szálláshelyek, kempingek, szabadidős járműparkok és lakókocsi parkolók (European Commission, 2008). A szállásadókra vonatkozó számokat egyben fogom kezelni, míg megnézzük külön a vendégeket belföldi és külföldi vendégek száma szerint is.

Az adatsorokat nézve általánosan elmondható az a következtetés, hogy minden ország esetében visszaesett az indikátor értéke 2020-ra, de a visszaesés eltérő. A Tóth (2012) szerinti csoportosítás, ahogy írtuk, megkülönböztet hat esetet. Ez alapján ellenálló (vagy sokkmentes) országot nem találunk. Ekkor a grafikon ugyanis nem mutatna visszaesést. A kilábalóból (már elindult a kilábalás útján, de még időre van szüksége ahhoz, hogy a recesszió előtti egyensúlyi állapotot elérje) öt országot találunk mindössze: Írország, Magyarország, Észtország, Lettország, Szlovákia (4. ábra); mint látjuk, hazánk is ebbe a kategóriába került. Rugalmasra (képes a visszaesett teljesítmény újbóli fokozására) példa az összes többi ország (3. ábra), illetve az EU egészére vonatkozó grafikon is ilyen tendenciát mutat. A további kategóriákra, visszaeső, krónikusan, illetve késleltetetten diszfunkcionáló országok, az EU tagállamai között nem találunk példát. Megjegyzendő, hogy a számítások 5%-os „hibahatárral” lettek elvégezve, azaz, ha egy ország 2023-ra a 2019-es szintet még nem érte pontosan el, de annak 95%-nál nagyobb teljesítményt mutatott, (és volt közben visszaesés) akkor rugalmas régióként lett besorolva.

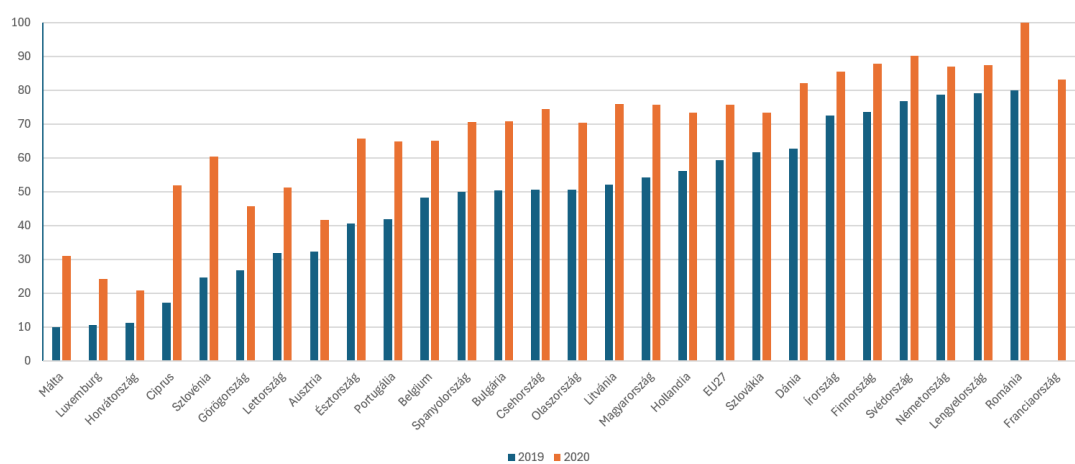

3. ábra: A szálláshelyekre érkezett vendégek számának (fő) grafikonja négy „rugalmas” ország esetében, 2018-2023 között (fő) Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

4. ábra: A szálláshelyekre érkezett vendégek számának (fő) grafikonja négy „kilábaló” ország esetében, 2018-2023 között. (fő) Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Megállapíthatjuk, arányaiban többen választották a pandémia hatására a belföldi turizmust. (5. ábra) 2019-ről 2020-ra átlag 20,8 százalékponttal nőtt meg országonként a belföldről érkezett vendégek aránya. Magyarország e tekintetben nem lóg ki a sorból. Az adatokból az is kiderül, 2021-ben néhol több, néhol kevesebb, de összességében közel az egy évvel azt megelőző szinten volt a belföldiek aránya, viszont 2022-ben jelentősen csökkennek a számok, egyes országokban közel a pandémia előtti arányok léptek újra fel. Ha nem nézzük a konkrét számokat, akkor is megállapítható, az országok nagy része megközelítette/elérte ebben az indikátorban a pandémia előtti teljesítményt.

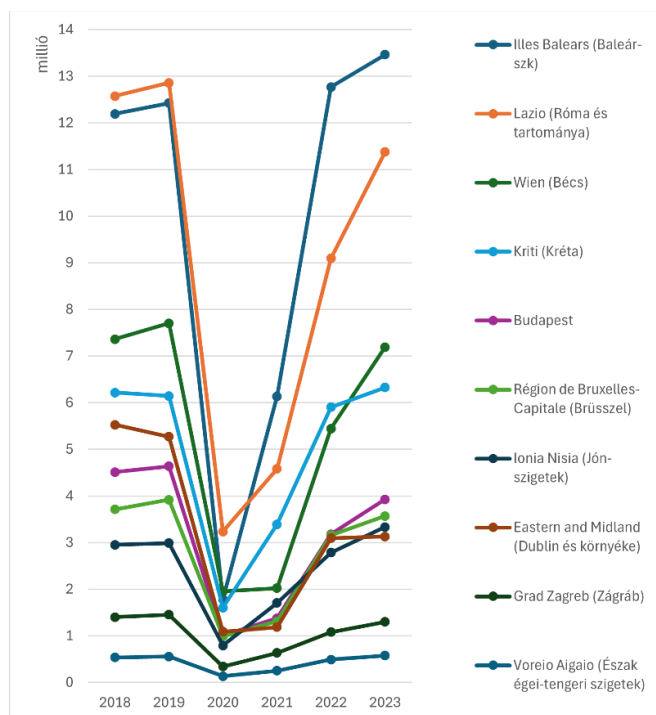
5. ábra: A belföldi vendégek hány százalékát adták az összes vendégnek 2019-ben és 2020-ban. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Megjegyzés: Románia esetében 2020-ból nincsen külföldi vendégekre adat.

Közelebbről is megvizsgálhatjuk a jelenséget. NUTS 2 területi szinten 244 régió van, ezeket megnézve kiemelhetjük a leginkább és a legkevesbé érintett régiókat, valamint külön tekintettel vagyunk a magyar régiók helyzetére. A Baleár-szigetekre 2019-ben 12,4 millió turista érkezett, egy évvel később 1,7 millió, így vezeti a listát a maga több mint 85%-os zuhanásával. Ezt követi a Dublint magába foglaló Eastern and Midland nevű régió csaknem 80%-os visszaeséssel. Meglepő, hogy Budapest a harmadik az Európai Unióban! 2019-ben 4,6 millió látogató, 2020-ban pedig alig több mint egymillióan érkeztek a magyar fővárosba, így 78,4%-os visszaesést produkált. Budapest ráadásul viszonylag nehezen állt talpra, 2021-ben a 2019-es szint 29,7%-át (ezzel Európában negyedik), 2022-ben annak csupán 68%-át sikerült elérnie (ezzel az Unióban a második). A 10 legnagyobb visszaesést mutató régió kivétel nélkül fővárosi területek vagy szigetek, és találunk köztük rugalmasakat (Baleár-szigetek, Jón-szigetek, Kréta, Brüsszel) és vannak kilábalók (Lazio (Róma tartománya), Budapest, Bécs, Dublin és környéke, Zágráb, Észak-Égei-szigetek) (6. ábra)

A vidéki magyar régiók a 234 adattal rendelkező NUTS 2-es régió között a következő „helyezéseket” érték el: Pest 54., Nyugat-Dunántúl 104., Közép-Dunántúl 128., Dél-Alföld 130., Észak-Alföld 132., Észak-Magyarország 148., Dél-Dunántúl 178. Látjuk, hogy 5 régiónk a 8-ból a felénél (117-nél) jobban teljesített (7. ábra).

Budapest esetében a nagy visszaesés oka, hogy nagyon kitett a külföldi turistáknak. Több szempontból vonzó fővárosunk, köztük a magánszálláshelyek széleskörű és kedvező árú felhozatala várja a turistákat, melyek száma főleg 2014-től, az Airbnb-piac megjelenésével drasztikusan emelkedik. Emellett a hotelek, szállodák forgalma is az elmúlt 10 évben dinamikusán nőtt. A bulituristák száma is nőtt, ugyanis a külföldi vendégek legény- és leánybúcsúikkhoz Budapest kifejezetten jó helyszín ár-érték arányban (Pinke-Sziva és Boros, 2022). Mindezekre a korlátozások drasztikus hatással voltak.

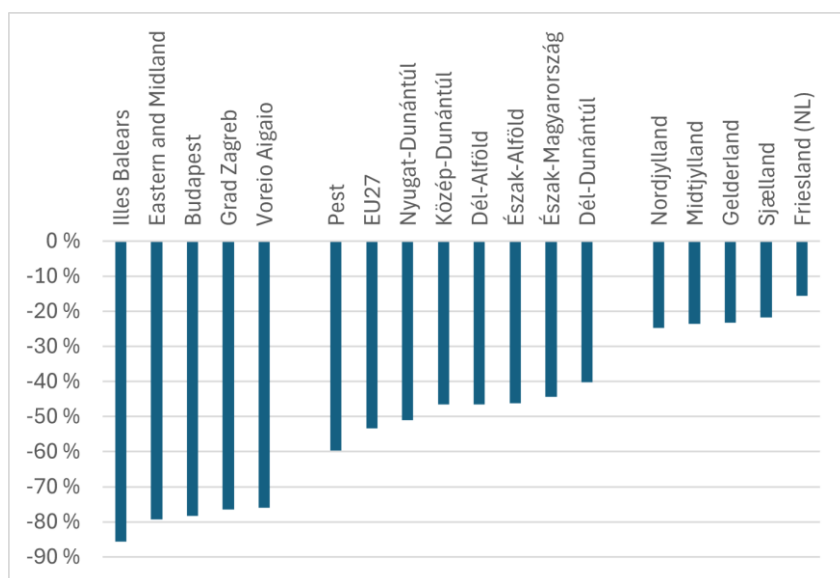

6. ábra: Az érkező vendégek számában (fő) 2019-ről 2020-ra a 10 legnagyobb százaléku visszaesést mutató NUTS 2-es régió Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

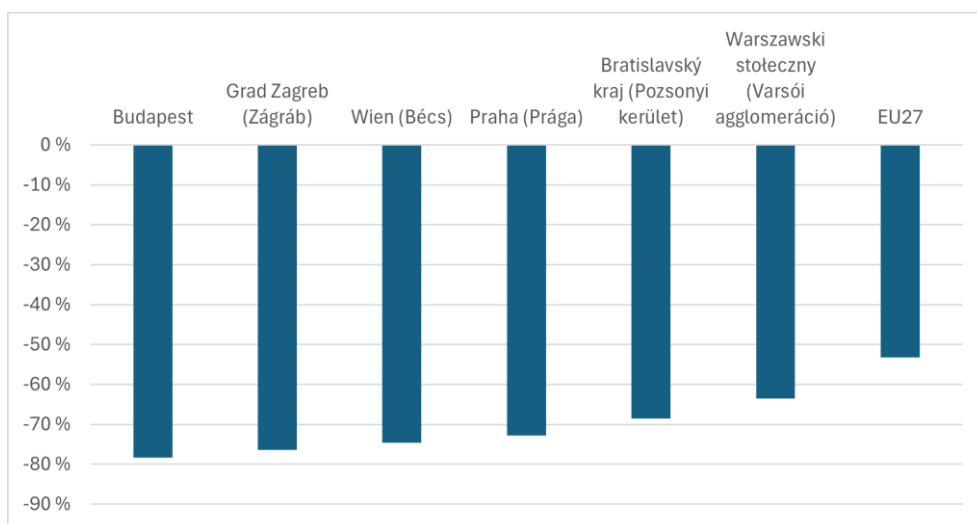
Ezzel szemben a többi régió nem esett vissza akkora mértékben. Ennek oka, hogy kevésbé vonzóak európai dimenzióban, másrészt az is az oka, hogy a második legnagyobb magyar desztináció, a Balaton turisztikai térsége 3 régióban is jelen van, így a Balatonra érkező turisták száma eloszlik Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl és Dél-Dunántúl közt. Emellett az is közrejátszott a térség kisebb visszaesésében, hogy a turisztikailag élénkebb nyári időszak nagyjából egybeesett a járványhullámok lecsengésének időszakával, mely egyben a mobilitási korlátozások enyhítésével is jár. 2022-ra és 2023-ra az ágazat szinte minden indikátorában a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben is visszatért a 2019-es számokhoz és visszatérnek a korábbi trendeknek megfelelő adatok (BFT, 2024).

Budapest kapcsán felmerül, makrorégióinkban mi tapasztalható ezen a téren. A Visegrádi Négyek fővárosai, valamint Bécs és Zágráb sem teljesítettek relatíve túl jól európai összehasonlításban, a visszaesők között az élmezőnyben vannak (8. ábra). Budapest után negyedikként rögtön jön Zágráb, 8. Bécs, 12. Prága, 19. Pozsony és környéke, 36. Varsó és agglomerációja. Ezzel mind a legrosszabb 20%-ban végeztek. Ljubljana térsége (Vzhodna Slovenija) 171., míg a Szófiát tartalmazó régió (Yugozapaden) a 81. helyen van. (Ezeknél a

régióknál azonban relatíve nagy térség tartozik még a fővároshoz.) A legrosszabb 20%-ban lenni nem csak a makrorégióknak egyes fővárosaira jellemző, olyanok is helyet foglalnak még itt, mint Ile-de-France (42), Berlin (32), Madrid (15) vagy Brüsszel (7). A leginkább bezuhant régiók döntően fővárosok, fővárosokat magukba foglaló nagyobb régiók vagy szigetek voltak.

7. ábra: *Érkező vendégek számában 2020-ban 2019-hez képest az 5 legnagyobb, az 5 legkisebb százaléku visszaesést mutató és a magyar NUTS 2-es régiók. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.*

8. ábra: *A Visegrádi négyek és Ausztria, Horvátország fővárosainak százalékos visszaesése az érkező vendégek számában 2019-ről 2020-ra. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.*

A következő években sem tudtak a vizsgált környező fővárosok nagyon javítani helyzetükön. Aki a top 20-ban volt a visszaesésben, az a kilábalás lassúságában is ott volt 2022-ig. Ez azt jelenti, hogy a többi európai régióhoz képest nem tudtak gyorsan kilábalni, nem voltak

reziliensebbek a többiekénél. 2023-ban azonban már a legtöbb régió, ahogy az ábráról leolvashatjuk, a 90%-át elérte a sokkhatás előtti szintnek, valamint 240 régióból 140 pedig már meg is tudta haladni a 2019-es szintet, ezzel kilábalnak a pandémia jelentette sokkhatásból. (9. ábra)

	2020		2021		2022		2023	
	NUTS2	%	NUTS2	%	NUTS2	%	NUTS2	%
1	Illes Balears	14,33	Eastern and Midland	22,52	Eastern and Midland	58,76	Eastern and Midland	59,43
2	Eastern and Midland	20,62	Wien	26,26	Budapest	68,55	Opolskie	77,18
3	Budapest	21,64	Praha	29,27	Bratislavský kraj	68,79	Ciudad de Melilla	77,89
4	Grad Zagreb	23,55	Budapest	29,72	Západné Slovensko	70,46	Západné Slovensko	82,96
5	Voreio Aigalo	23,97	Bratislavský kraj	30,10	Lazio	70,73	Podlaskie	84,19
6	Lazio	25,17	Région de Bruxelles-Capitale	33,48	Wien	70,73	Bratislavský kraj	84,65
7	Région de Bruxelles-Capitale	25,32	Northern and Western	35,34	Mayotte	73,86	Budapest	84,68
8	Wien	25,36	Lazio	35,62	Grad Zagreb	74,19	Latvija	85,37
9	Kriti	26,12	Berlin	36,70	Praha	74,40	Észak-Alföld	86,08
10	Ionía Nisia	26,50	Darmstadt	37,52	Berlin	74,64	Berlin	86,53
11	Notio Aigalo	26,86	Prov. Vlaams-Brabant	40,85	Ciudad de Melilla	74,68	Sostinés regionas	86,65
12	Praha	27,13	Düsseldorf	41,04	Opolskie	75,34	Wielkopolskie	87,32
13	Kentriki Makedonia	28,02	Área Metropolitana de Lisboa (NUTS 2021)	42,16	Latvija	76,12	Chemnitz	88,47
14	Attiki	28,61	Stuttgart	42,18	Darmstadt	77,34	Lazio	88,48
15	Comunidad de Madrid	29,25	Köln	42,37	Vest	78,20	Vest	88,55
16	Prov. Vlaams-Brabant	29,52	Noord-Holland	42,45	Stuttgart	78,57	Severen tsentralen	89,08
17	Região Autónoma dos Açores	30,02	Southern	43,41	Basilicata	78,95	Grad Zagreb	89,46
18	Área Metropolitana de Lisboa (NUTS 2021)	30,18	Hamburg	43,60	Stredné Slovensko	79,24	Ciudad de Ceuta	89,53
19	Bratislavský kraj	31,46	Grad Zagreb	43,66	Východné Slovensko	79,48	Koblenz	90,02
20	Cataluña	31,98	Oberbayern	43,86	Sostinés regionas	79,62	Lubuskie	90,04

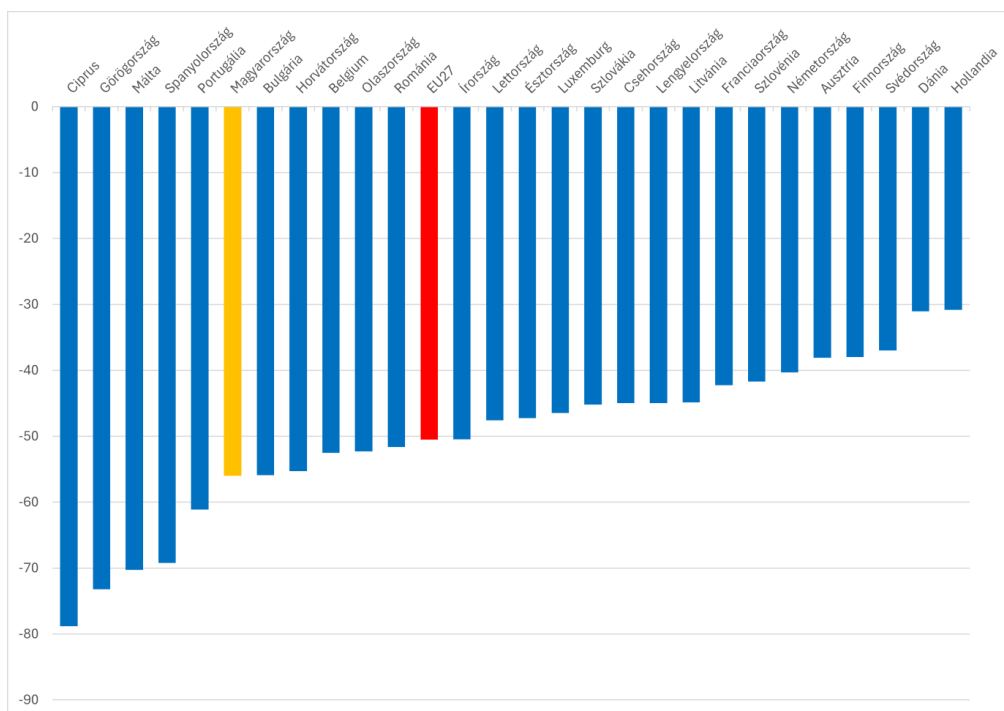
9. ábra: 2020-ban, 2021-ben, 2022-ben és 2023-ben a 20 legnagyobb százaléku visszaesést mutató NUTS 2-es régió 2019-hez képest. A számok azt jelentik, hogy a 2019-es szint hány %-át tudták teljesíteni a régiók. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

A 2020-ban top 10 legkevésbé visszaeső NUTS 2 régiók a 72-84%-át tudták hozni a 2019-es számoknak, és ezek dán, holland és egy finn régiók. A finn kivétellel már 2022-re meg tudták haladni a 2019-es szintet, de 2021-ben is nagyon közel (90% környékén) jártak ahhoz, hogy kilábaljanak a zuhanásból. 2021-ben 9 régió haladta meg a 2019-es szint 90%-át, 2022-ben 161 régió haladta meg a 90%-ot, ebből 67 régió (az összes 27%-a) a 100%-ot is.

3. 4. 2. Vendégéjszakák számának elemzése

A turisztikai szálláshelyeken eltöltött éjszakák (Nights spent at tourist accommodation establishments) vagy röviden vendégéjszakák száma kiemelten fontos az Európai Bizottság (2013) által is rögzített indikátorok között a turisztikai ágazat gazdasági értékének mérésére.

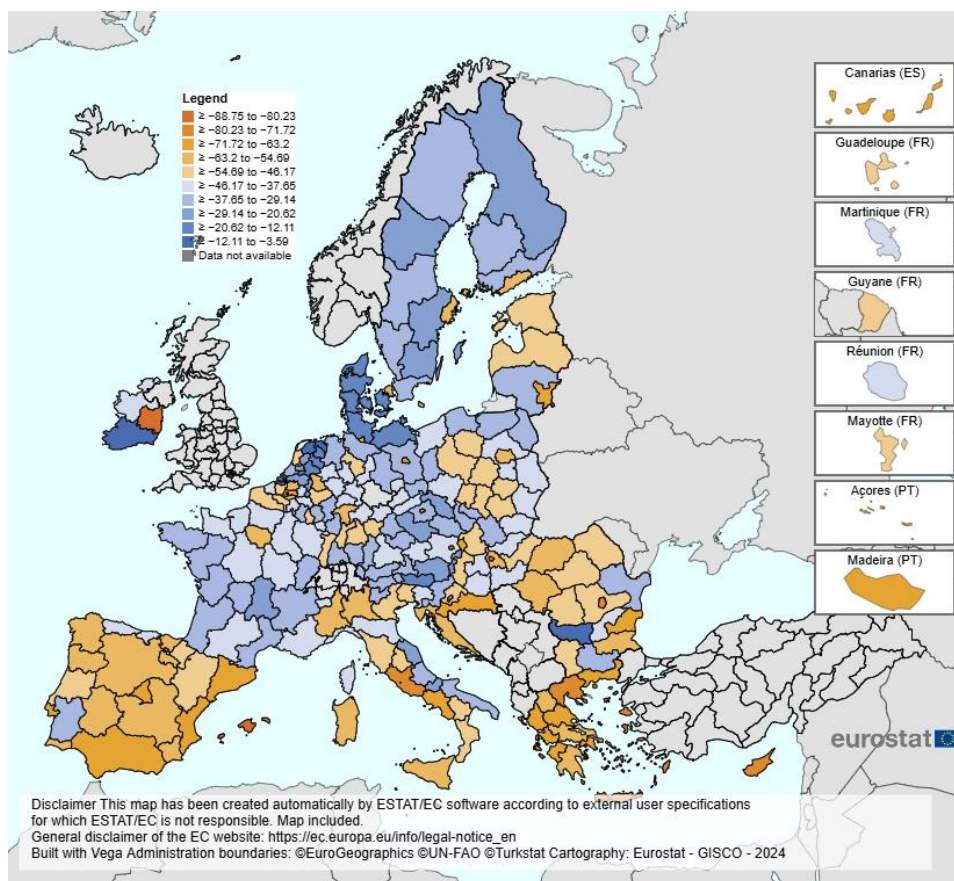
A 10. és 11. ábrán az látható, hogy a vendégéjszakák száma 2020-ban hány %-kal csökkent az egy évvel azt megelőző sinthez képest. Országos szinten (10. ábra) az Európai Unióban Magyarország a többi országhoz képest viszonylag rossz helyen van ebben a mutatóban is, a 6. legrosszabb Ciprus, Görögország, Málta, Spanyolország és Portugália után. Tóth (2012) beosztása szerinti típusok esetében ezen indikátor szerint sem találunk sokkmentes vagy diszfunkcionáló országot. A kilábaló államok, kiknek még időre van szükségük a sokkhatás előtti szint elérésére: Ciprus, Balti államok, Magyarország, Szlovákia. Az Eurostat adatai alapján a többi ország pedig rugalmasnak mondható.

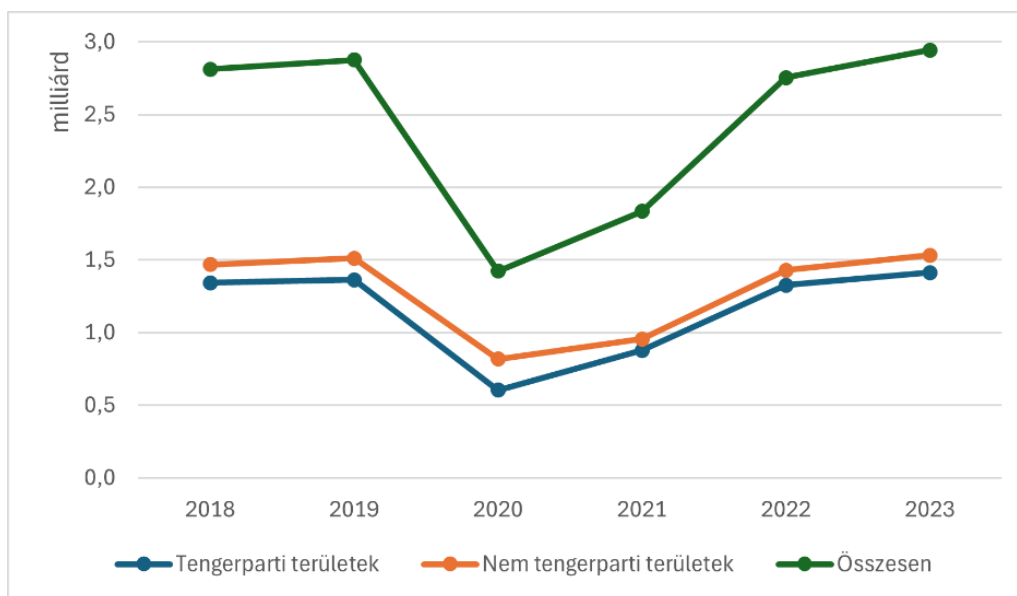
10. ábra: Vendégéjszakák számának százalékos csökkenése országonként 2020-ban 2019-hez képest. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

A NUTS 2 régiókat tekintve (11. ábra) látható, hogy mind visszaesett, de ennek mértéke 3,59 és 88,75% közt változó. A térképen 10 egyenlő intervallumra van bontva ez a széles skála, a kék szín jelzi az átlagnál jobban, a narancssárga színű régiók az átlagnál rosszabbul teljesítettek. A narancssárga színeket döntően itt is fővárosoknál, fővárosokat rejtő nagyobb régióknál, szigeteknél találjuk, így Budapestnél is. Budapest esetében elmondható, az elmúlt 10 év külföldi vendégéjszakáinak többsége (10-ből 6) a fővárosban lett eltöltve. (Pinke-Sziva és Boros, 2022) Észrevehetünk nagyobb egybefüggő sárga tartományokat Dél-Európában. Ezzel együtt is leolvashatjuk, Magyarország régiói halványkékek, halványsárgák, ami azt jelenti, hogy döntően középmezőnyben állnak.

Felmerül, hogy mi a helyzet a tengerpartokkal, amelyek számottevő része kiemelt turisztikai desztináció. A tengerparti régiókban eltöltött vendégéjszakák száma 55,72%-kal esett vissza az EU-ban, míg a nem tengerparti régiókban a pandémia csak 45,87%-os csökkenéssel járt 2020-ban 2019-hez képest. Összesen a tengerparti vendégéjszakák aránya pedig 2020-ban 42%-ra esett vissza, míg a 2018-2022-es időszak másik 4 évében ez az arány 47-48% volt. Következésképp a pandémia hatására az emberek nem a várt mértékben, de kevésbé szívesen üdülnek a tengerpartokon, ahol nagyobb zsúfoltság van.

11. ábra: Vendégéjszakák számának százalékos csökkenése 2020-ban 2019-hez képest NUTS 2-es régiókra. Forrás: Eurostat

12. ábra: Eltöltött vendégéjszakák száma az EU-ban tengerparti és nem tengerparti területek szerint szétbontva. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

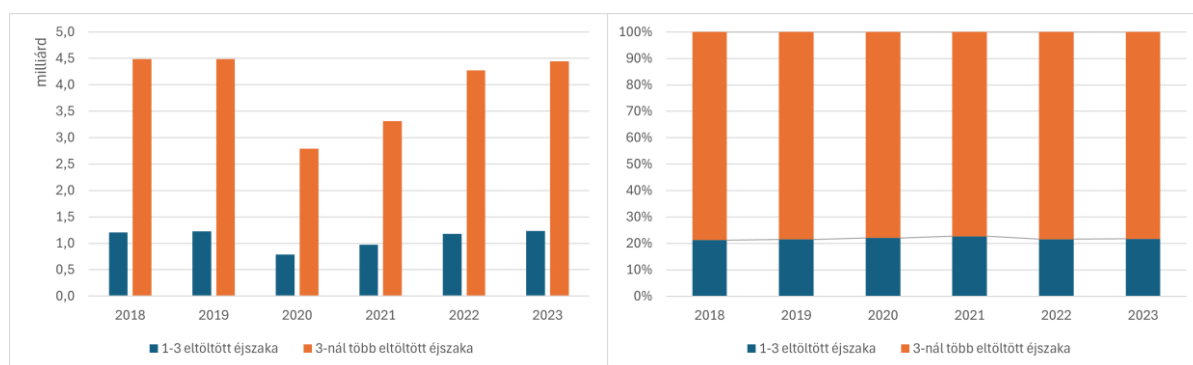
3. 4. 3. Turisták ott-tartózkodási idejének elemzése

Az utazás átlagos ott-tartózkodási idejének (nights spent by duration of the trip) elemzése során csak azokat az adatokat tudtam közvetlenül elérni, hogy mekkora az 1, az 1-nél több, de 4-nél kevesebb, és a 4 vagy több vendégéjszaka száma az egyes országokban. NUTS 2-es szinteken az Eurostat oldalán nem elérhetők az adatok, így országos elemzést végeztem.

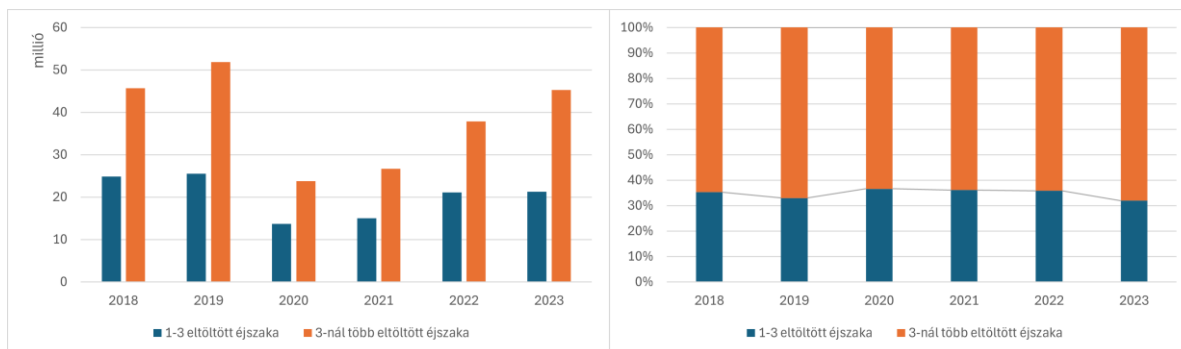
Egy meglepő tény olvashatunk le eme adatsorról, mégpedig, hogy nem csökkent lényegében 2019-ről 2020-ra az aránya a 3-nál több éjszakát eltöltők számának (13. ábra). Akik elmentek mégis nyaralni a járványhullámot követően, azok ugyanakkora arányban vállaltak be hosszabb utat, mint előtte. Mind az 5 vizsgált évben 77 és 79% közt változott a 3-nál több éjszakát maradtak aránya.

Az országok ebben változatos képet mutatnak. A legnagyobb csökkenés Svédországban, Máltán, Litvániában és Szlovákiában volt tapasztalható, 10-13 százalékpontos csökkenés történt 2020-ban 2019-hez képest. Számos országban ez az arány növekedett, például Portugáliában, Spanyolországban, Finnországban, ahol ez 5-6 százalékpontos növekedés volt. A többi ország adatai gyakorlatilag folyamatos átmenetet képeznek a két véglet közt. Magyarországon alapvetően nagyobb a rövidebb ott-tartózkodási idő aránya mint az EU-ban, és a járvány hatására ez itthon minimálisan megnőtt 32-ről 36%-ra.

Az összes ott-tartózkodási időt jelentő adat között egy érdekességre is bukkanhatunk. Az 1-nél több és a 3-nál több éjszakát eltöltők számában minden országban csökkennek az adatok. Az 1 és 3 éjszaka közti időt eltöltők száma is szinte mindenhol csökkent, egyedül Svédország a kivétel, itt ugyanis nőtt ez a szám: 2020-ban 9,5 millióval nőtt ez az adat 2019-hez képest. Ennek egyik oka a nem túl szigorú svéd járványkezelés lehetett.

13. ábra: Az EU-ban eltöltött vendégéjszakák száma, és annak aránya, hogy 1-3 éjszakát vagy 3-nál több éjszakát töltött el a vendég a szálláshelyen. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

14. ábra: A Magyarországon eltöltött vendégéjszakák száma, és annak aránya, hogy 1-3 éjszakát vagy 3-nál több éjszakát töltött el a vendég a szálláshelyen. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

3. 4. 4. A kereskedelmi szálláshelyek kihasználtságának elemzése

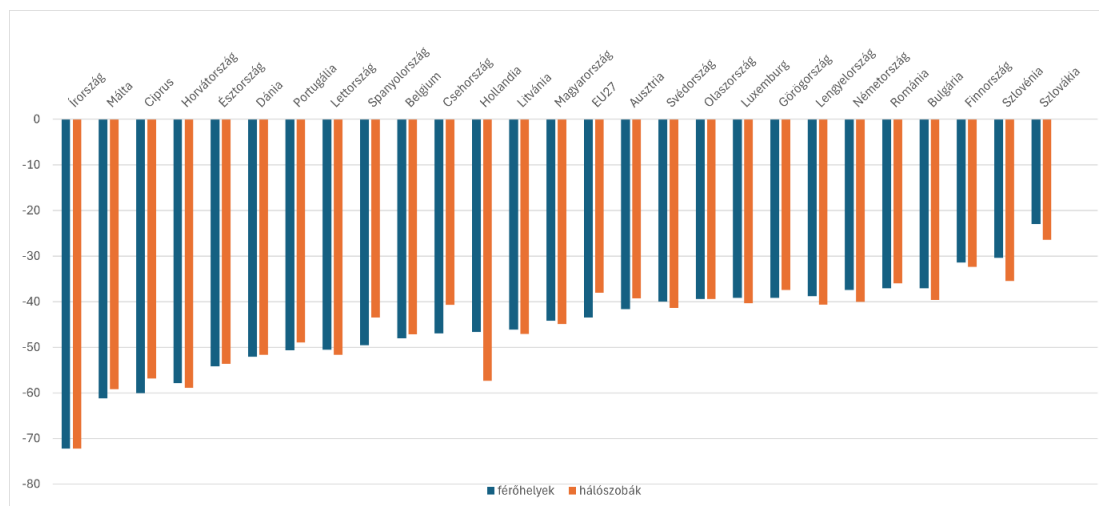
A kereskedelmi szálláshelyek kihasználtságának vagy kapacitásának elemzésére a kiadható férőhelyek és kiadható hálósobák nettó kihasználtsági rátája (Net occupancy rate of bed-places and bedrooms) nevű mutató áll rendelkezésünkre.

A hálósobák kihasználtsági rátáját egy vizsgált időszakban úgy kapjuk meg, hogy a időszakban használt hálósobák teljes számát (azaz a napi használatban lévő hálósobák összegét) elosztjuk a rendelkezésre álló hálósobák teljes számával. Az eredményt megszorozzuk 100-zal, hogy a kihasználtságot százalékban fejezzük ki. A férőhelyek kihasználtságát egy vizsgált időszakban úgy kapjuk meg, hogy az időszakban eltöltött éjszakák számát elosztjuk a kínált férőhelyek számával (azaz a napi férőhelyek összegével, a pótágyak nélkül). Az eredményt megszorozzuk 100-zal, hogy a kihasználtságot százalékban fejezzük ki. Mivel a pótágyak nem szerepelnek a képletben, a kihasználtság 100% feletti lehet. (Eurostat, Glossary: Net occupancy rate)

2019-ben a férőhelyek kihasználtsága az EU országaiban 36 és 72% között voltak. A legkisebb rátájú országok közé tartozik Szlovákia (36,2%), Luxemburg (39%), Románia (39,7%), Lengyelország (41,7%) és Magyarország (41,9%). A legnagyobb rátával pedig a turisztikailag közkedveltebb országok rendelkeznek, mint Ciprus (71,8%), Málta (66,2%), Spanyolország (61,5%), Horvátország (60%) és Írország (54%). Ezek a COVID hatására jelentősen visszaestek a 15 és 31%-os intervallumba (15. ábra). Az EU átlag 49,9% volt akkor. A leginkább visszazuhanó országoknak magas, a legkevésbé érintett országoknak alacsonyabb volt a rátája a pandémia előtt.

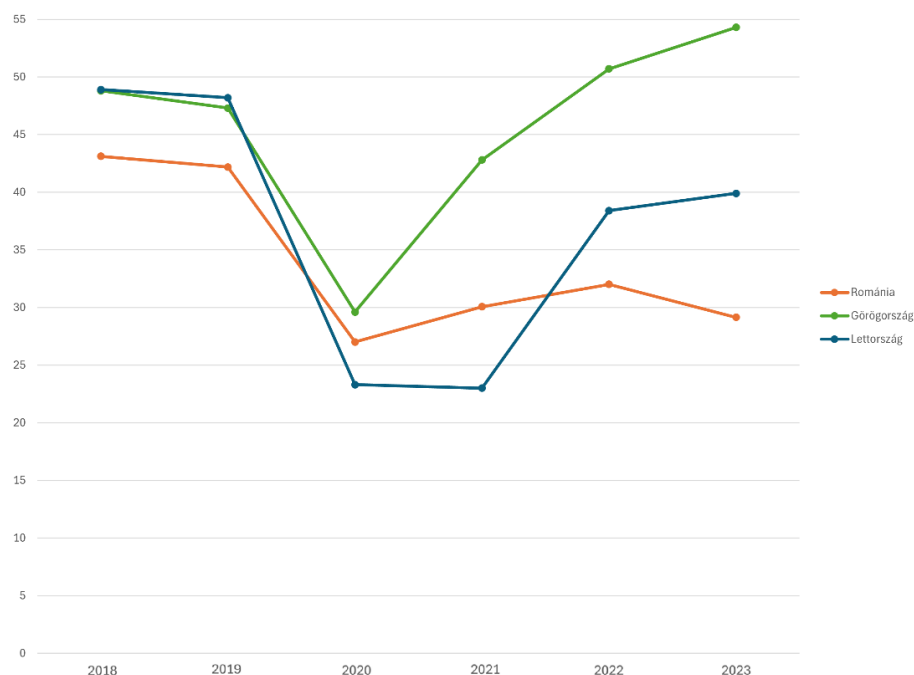
A férőhelyek rátájának tekintetében több kilábaló országot találunk, melyeknek még időre van szüksége a pandémia előtti teljesítmény produkálásához, mint például Magyarország, Németország, Málta, Luxemburg. Kevesebb rugalmas ország van ezen mutató szerint, mint a vendégéjszakákat tekintve. Rugalmas országok közé sorolhatjuk Ciprust, Görögországot, Olaszországot, Spanyolországot stb., akik 2023-ra már elérték/meghaladták a sokkhatás előtti szintet.

A 15. ábra bemutatja a hálósobák kihasználtsági rátájának változását is, mely hasonló recessziót mutat. 2019-ben a hálósobákra vonatkozó ráta 42 és 76% között voltak. A 19-ben legjobb és a legrosszabb rátával rendelkező országok listája némileg eltér a férőhelyek rátájának listájával. Románia (42,2%), Szlovákia (42,3%), Görögország (47,3%), Luxemburg (47,3%), és Lettország (48,2%) rendelkezik a legrosszabb, míg Spanyolország (67,2%), Ciprus (68,6%), Írország (72%), Hollandia (72%) és Málta (75,4%) a legmagasabb rátával. Az EU átlag 60,1%, melytől Magyarország kissé elmaradt 19-ben, 56,8%-ot produkálva. Szintén elmondhatjuk, leginkább visszazuhanó országoknak magas, a legkevésbé érintett országoknak alacsonyabb volt a rátája a pandémia előtt.

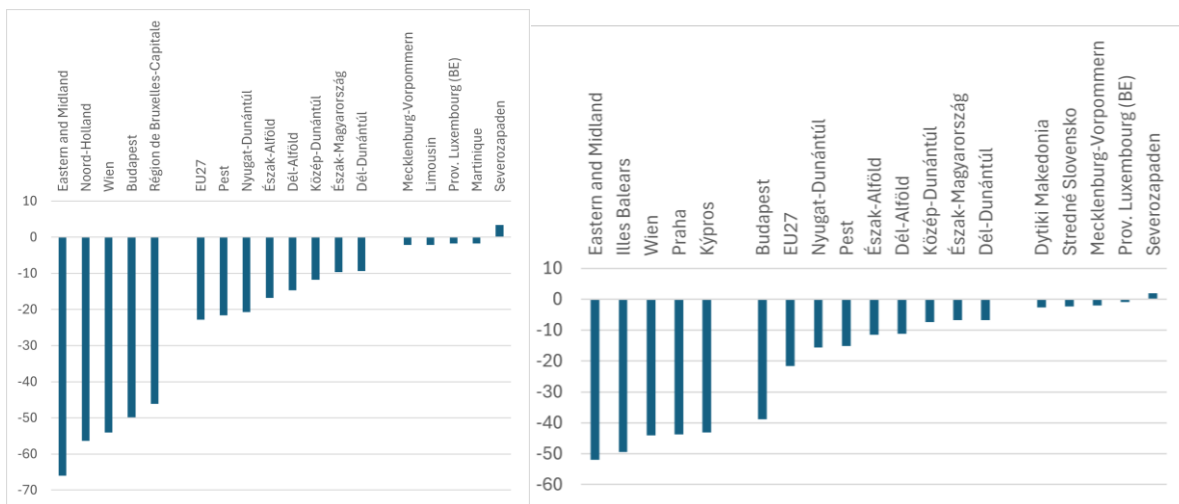
15. ábra: A férőhelyek és a hálósobák kihasználtsági rátájának százalékos változása 2020-ban 2019-hez képest, országonként. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.
Megjegyzés: Franciaországból nincs 2019-es adat.

A hálósobák kihasználtsági rátájának alakulása találunk rugalmas országokat, mint Görögország, Spanyolország, Írország, Olaszország stb. és kilábaló országokat, mint Magyarország, Horvátország, Málta, Németország stb. Ennél a mutatónál találunk egy újabb kategóriába eső országot: Románia a sokkhatás okozta visszaesés utáni rövid javuló tendenciája után 2023-ban kisebb kihasználtsági rátát ért el, mint 2022-ben. Ezzel egy diszfunkcionáló országot is találtunk.

16. ábra: Egy rugalmas (Görögország), egy kilábaló (Lettország) és egy diszfunkcionáló ország (Románia) a hálósobák kihasználtsági rátáját (%) tekintve. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

A 17. ábra ugyanezt tárja fel NUTS 2-es szinten. Budapest jobban bezuhant, a többi régióknak viszonylag jobban teljesített ebben az indikátorban. Volt egy bolgár régió, Severozapaden, ami egyedülként növekedést tudott felmutatni. A legrosszabb helyzetben ismerős régiók, szigetek, fővárosok, fővárost tartalmazó nagyobb régiók foglalnak helyet.

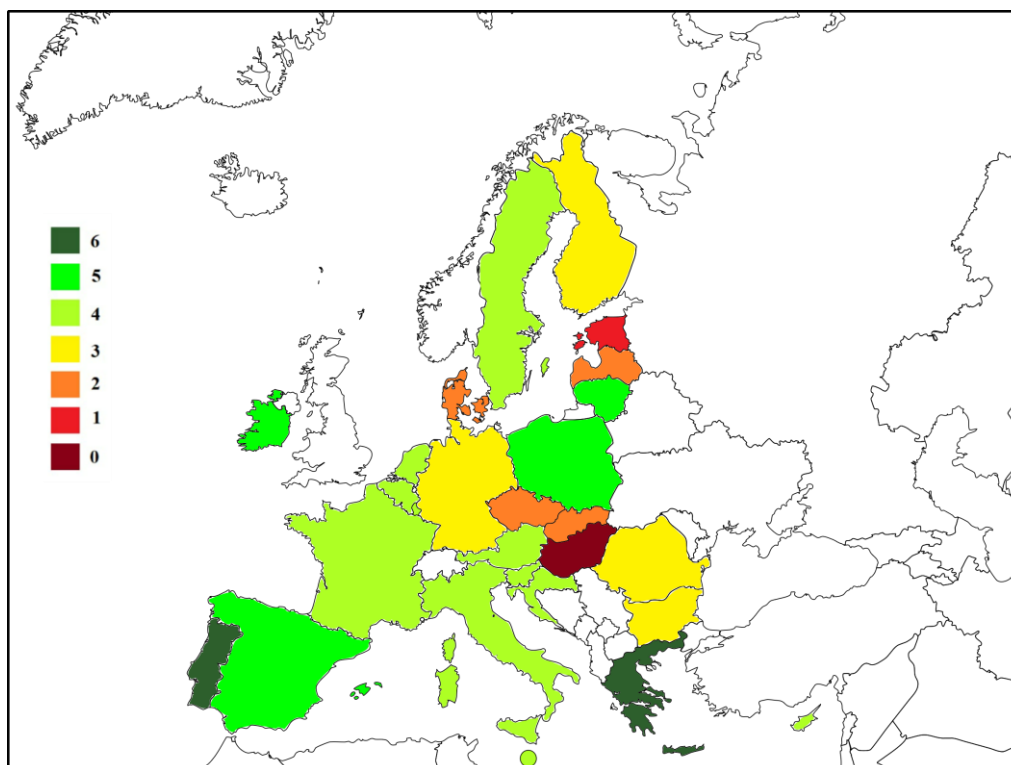

17. ábra: Hálósobák és férőhelyek kihasználtsági rátájának alakulása (százalékpont) 2020-ban a 2019-es rátához képest, az 5 legjobban, az 5 legkevésbé visszazuhanó és a magyar NUTS 2-es régiók. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

3. 5. Következtetések

A járvány és az ellene hozott intézkedések új fogyasztói igényeket állítottak fel a turizmusban, új fogyasztói magatartásformák terjednek el. Ilyen például a digitalizáció még nagyobb mértékű terjedése, a biztonságra helyezett nagyobb hangsúly, a turisztikai célpont egészségügyi helyzetéről való ismeretek szerzése (Raffay, 2020). Vannak, akik egyszerűen inkább nem utaznak, vannak, akik ezen új szempontok szerint keresnek a megszokottakhoz hasonló desztinációkat, és vannak, akik teljesen új turisztikai trendeket próbálnak ki. Például ahogy azt az 3. ábrán is szemléltettük, megnőtt mindenhol a belföldi vendégek aránya, illetve Magyarországon kimutatható, hogy kevesebb időre mentek el nyaralni az emberek (14. ábra).

A turizmus több gazdasági értékére vonatkozó indikátorát megvizsgálva kijelenthetjük, hogy az EU összességében már kilábalta a pandémia jelentette turizmust sújtó sokkhatásból. A 18. ábra azt mutatja be, hány turisztikai indikátorból kerültek a rugalmas besorolásba az egyes európai uniós országok. A hat indikátor: vendégek érkezésének száma, összes vendégéjszakák száma, 1-3 közt eltöltött éjszakák száma, 3-nál több eltöltött éjszakák száma, férőhelyek kihasználtsági rátája, hálósobák kihasználtsági rátája. (Megjegyzés: Franciaország esetében az utolsó 2 indikátor nem áll rendelkezésre 2019-ből. Dánia és Svédország esetében nem a 2023-as, hanem a 2022-es adatokat hasonlítottuk össze a pandémia előtti szinttel az 1-3 és a 3 éjszakánál hosszabb ott-tartózkodási idő esetén, mert nincsen 2023-as adat.) Sajnos ki kell emelni, hogy melyik az az ország, mely egyik vizsgált turisztikai mutató esetében sem volt képes 2023-ra visszatérni és kilábalni a járvány okozta visszaesésből: Magyarország.

18. ábra: A hat vizsgált turisztikai indikátorból hány darab esetén voltak rugalmasak az országok. Saját szerkesztés.

Összességében azt lehet látni, ha a reziliencia szerinti térségtípusokat nézzük, hogy a turizmus az ilyen sokkhatásnak, mint világjárvány és mozgási korlátozások, erősen kitett, így ellenálló típust nem lehet országos és regionális szinten találni. Másrészt a gyors „visszapattanás” sem valósult meg egy év alatt, aminek oka a járvány több hullámban való érkezése, s az egészségügyi válaszlépések időigényessége volt. Ugyanakkor, ha ez utóbbit kicsit általánosítjuk (pl. 2-3 év adatainak összevonása egy időpontba) akkor viszont felfedezhető a rugalmasság. Harmadrészt abban egyértelmű látszanak a területi különbségek, hogy vannak azonban a rugalmasak mellett csak kilábalók is, amelyeknél még évek után sem tért vissza a pandémia előtti helyzet. Negyedrészt gyakorlatilag ezzel a két típussal leírható az EU országos, regionális képe, mivel ezeken a vizsgált területi szinteken nem igazán volt olyan terület, ahol a válságból nem volt kiút, azaz ne tudott volna megmaradni, megújulni a turizmus ágazata, köszönhetően a társadalom turizmusra való hajlandóságának erőssége miatt.

4. Távmunka

4. 1. A távmunka definíciója, értelmezése

A távmunka kérdésköre sokakat foglalkoztatott már a COVID előtt is, így több definíciói is született a jelenségre a témában. Kiindulásképpen megnézhetjük, hogy a külföldi szakirodalomban milyen elnevezésekkel illetik a távmunkát. A távmunkára az angol szakirodalomban két módon szokás hivatkozni: remote work és telework, németül pedig a Telearbeit a legelterjedtebb (de találkozhatunk a Bildschirmarbeit és a Mobilarbeit kifejezéssel is), illetve a home office kifejezés minden nyelvbe beivódott. (Csuvár, 2014) Ezek a kifejezések utalnak arra, hogy ez a munkaforma egy alapvetően online/telekommunikációs eszközzel végzett (tele-) és a vállalatok/cégek központjától különböző (táv-, remote) helyen megvalósuló munkavégzés.

A távmunka atyjának Jack Nilles-t tekinthetjük, aki 1973-ban már az olajválságból adódó energiakrízis idején felvetette a távmunka ötletét, így csökkentve az ingázásból származó kiadásokat a felszökő üzemanyagárak mellett. Ő kétféle távmunka definíciót határozott meg: a teleworkinget és ennek speciális változatát a telecommutingot. Előbbi alatt azt érti, hogy a dolgozó a munkájának egy részét vagy teljes egészét a munkahelyétől különböző helyen végzi például számítógépen vagy telefon segítségével, míg utóbbi ennek egy válfaja, amikor a munkavállaló a hét egy vagy több napját a cég telephelyétől különböző helyen dolgozva tölti. Tehát Jack Nilles szerint a távmunka létjogosultsága mögötti fő motiváció a mindennapi ingázás leküzdése, annak mérséklése volt. Mindez a megközelítés nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Nilles amerikai kutató, illetve, hogy az USA kontinensnyi kiterjedésű, tehát a felmerülő távolságok léptéke nagyon nagy lehet.

A Magyar Távmunka Szövetség (továbbiakban MTSZ) a következő definíciót határozta meg: „A távmunka egy munkaszervezési mód, melynek lényege, hogy a távmunkás számára biztosított a vállalati központtól eltérő helyen is egy olyan munkakörnyezet, ahol infokommunikációs eszközök segítségével egyes munkafeladatait teljes értékűen el tudja végezni.” (MTSZ 2012)

Az Eurofound (2010) meghatározása szerint, a távmunka egy olyan formája a munka megszervezésének és/vagy elvégzésének, amely során a munkát informatikai eszközök használatával, munkaszerződés vagy munkaviszony keretében, a munkáltató a telephelyen kívül végzi el rendszeres jelleggel, pedig ezt a telephelyen is el tudná végezni. Ez a tanulmány kiemeli azt is, hogy az egyes országokban a távmunka definíció eltérhet, mely eltérések és kiegészítések a munkajogi keretből adódóak.

A LinkedIn (2024) távoli munkaként definiál minden olyan munkát, amelyet teljes egészében el lehet végezni az irodán/telephelyen kívül, míg vegyes vagy hibrid munkaként hivatkozik azokra, amelyek során megjelenik a távmunkarend és a hagyományos munkarend is.

Hazánkban jelenleg a munka törvénykönyve a távmunkáról az alábbiakat mondja ki: „Távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet számítástechnikai eszközzel végeznek és eredményét elektronikusan továbbítják. (2) A munkaszerződésben meg kell állapodni a munkavállaló távmunkavégzés keretében történő foglalkoztatásában.” (Mt 196. § (1)(2) bekezdés).

A közös pontok az egyes definíciókban azok, hogy mindenképpen telekommunikációs eszközt kell használni a munkavégzés során, illetve a cég, avagy munkáltató telephelyétől különböző

helyen kell történnjen a munkavégzés. A kutatásunk során a hangsúly a távmunka földrajzi vetületein van, ezáltal a munkavégzés helyét tartjuk fontosabbnak, nem annak eszközeit. Tehát a továbbiakban a távmunka fogalma alatt ezt értjük: minden munkaforma távmunkának minősül, ha azt a munkavállaló a munkáltató telephelyétől különböző helyen végzi rendszeresen (bár a telephelyen is el tudná végezni), és a munkafolyamat termékét, eredményeit infokommunikációs vagy digitális eszközökkel továbbítja a munkáltatójának.

4. 2. A távmunka mérésének lehetőségei

A kutatásunk során az Eurostat és a KSH adatbázisaiból indultunk ki, és az első keresendő adatsor az egyes országokban, régiókban a távmunkások részarányára vonatkozott volna. Ilyen adatsorral az Eurostat nem tudott szolgálni. A velük folytatott e-mailváltás során összefoglalva a következő választ kaptuk: A kérdés összetett, amely a távmunka definíciójából adódik. Ha a távmunka csak a telekommunikációs eszközök használatát jelenti, akkor mindenki távmunkát végez, tehát a fogalom meghatározása függ a földrajzi helytől, távolságtól és ez a tényező megakadályozza az Európai Uniót az ilyen irányú munkaerőpiaci felmérésben, ezért nem tudnak erre irányuló konkrét adattal szolgálni.

Alternatívaként a homework nevű indikátorukat ajánlották fel, ami azt méri, hogy a munkavállalók hány százaléka végzi otthonról a munkáját. Ez alapján 3 csoportot különböztetnek meg:

- Person mainly works at home, azaz főként otthonról dolgozó munkavállaló
- Person sometimes works at home, azaz időnként otthonról dolgozó munkavállaló
- Person never works at home, azaz olyan munkavállaló, aki sosem dolgozik otthonról

Jól látható, hogy egyrészt nincs olyan kategória, hogy a munkavállaló teljes egészében otthonról végzi a munkáját, másfelől ebben benne van az is, hogy valaki éppen otthon varr és azt majd a piacon eladja, ami valljuk meg nem éppen a távmunka definíciót kielégítő tevékenység.

Amilyen Eurostaton elérhető indikátorok utalhatnak a távmunka elterjedésének növekedésére, az a “Individuals - frequency of internet use” tehát, hogy az emberek milyen gyakran használnak internetet, a “Individuals using the internet for doing an online course”, amely azt méri, hogy az emberek hány százaléka végez online kurzust az interneten, és a “Individuals using the internet for selling goods or services”, ami azt fejezi ki, hogy az emberek hány százaléka ad el valamilyen árut vagy szolgáltatást az interneten.

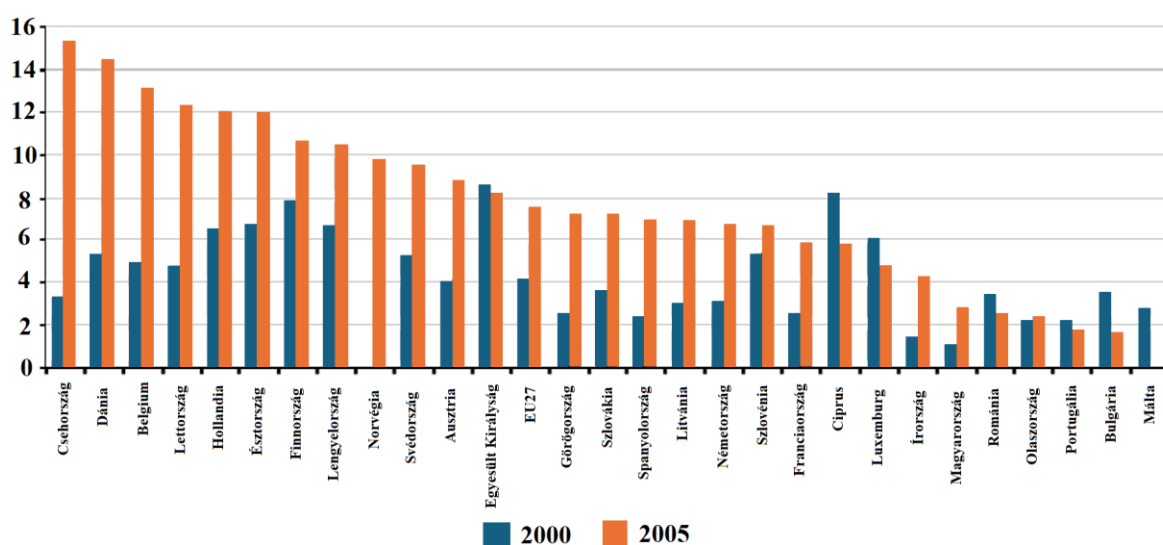
Ezen mutatók mindegyike csak közvetve utal a távmunkaviszonyok alakulására, de arra egyértelműen utalnak, hogy az emberek milyen módon és mennyire akarják és/vagy tudják kihasználni az internet nyújtotta lehetőségeket, és a távmunkarend csak akkor tud megfelelő módon működni, ha az ilyen irányú készségek és kompetenciák birtokában áll a munkavállaló.

4. 3. A távmunka Európában a pre-COVID időszakban

Az Európai Unió fejlesztési politikájában már a 2000-es évek elején fókuszba került a távmunka megalapozása, azaz a gazdaság minél előbbi digitalizálása. Az eEurope2002 cselekvési terv már kiemeli a rugalmas munkaidő bevezetésének pozitív hatásait, és a távmunka e rugalmasság egyik példjaként szerepelt. Eme cselekvési terv hatásai már a 2005-ös esztendőben is jelentkeztek. Az European Working Conditions Survey (továbbiakban: EWCS) (2005) felmérésben vizsgálta, hogy az akkori 27 uniós tagállam és Norvégia

munkavállalói között a munkájuk mekkora hányadát végzik távmunka keretein belül. A számunkra 2 érdekes válaszlehetőség „a munkaidejének legalább az egynegyedét távmunkaként végzi”, illetve a „nagy részt a munkaidejét távmunkában dolgozza”. Az eredmények az első esetben 0 és 15,2 százalék között, míg a második esetben 0 és 9 százalék között ingadoztak. Az EU 27 tagállamára vonatkozóan ezek az adatok 7, illetve 1,7 százalék voltak. Az élmezőnyben az északi országok (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország), Hollandia és Belgium, valamint a posztszovjet, illetve posztszocialista országok közül Csehország, Litvánia, Észtország és Lengyelország állt, addig a hátsó régiót a déli államok (Málta, Portugália, Olaszország), illetve más posztszocialista országok (Bulgária, Románia, Magyarország) alkották. Viszont az 19. ábráról leolvasható, hogy legtöbb országban jelentősen növekedett a munkaidejük legalább egynegyedét távmunkában töltő munkavállalók részaránya 2000 és 2005 között.

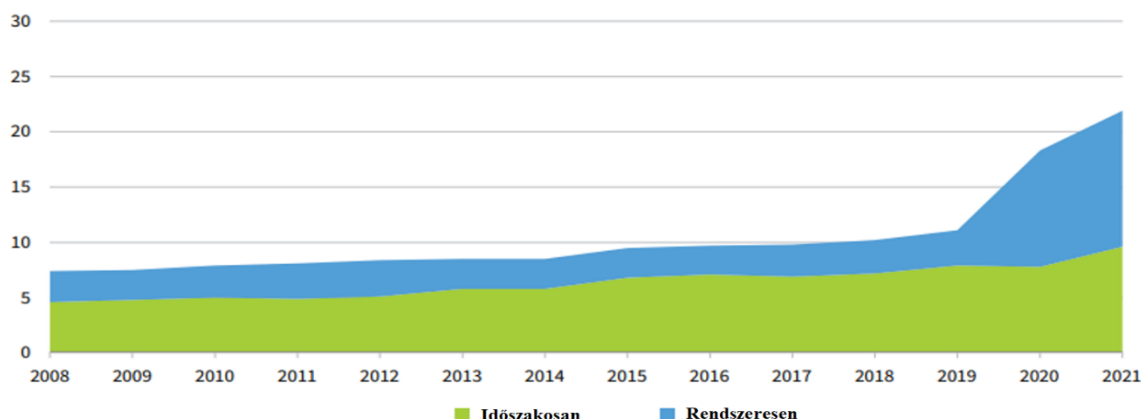
Az 19. Ábráról az is leolvasható, hogy az Európai Unió 27 tagállamában összességében nőtt a távmunkások részaránya. Ha csak az EU15 országaira szűrünk, akkor Luxemburgot leszámítva minden államban növekedést tapasztalunk. Ezt a kutatás arra vezette vissza, hogy Luxemburgba a munkavállalók nagy része a környező országokból ingázik be és az ekkor fennálló adózási viszonyok (magasabb adó és társadalombiztosítási járadék) számukra nem teremtettek megfelelő feltételeket ehhez a munkaformához (Eurofound, 2010).

19. ábra: A munkavállalók hány százaléka végzi a munkája legalább egy negyedét távmunka kereteiben Forrás: EWCS, 2005 alapján saját szerkesztés

Az EWCS (2012) szerint az európai munkavállalók körülbelül 25 százaléka használt a munkaideje zömében infokommunikációs technológiai (továbbiakban IKT) eszközt és dolgozott a munkáltató telephelyétől különböző helyen. (Ez az arány Hollandia és a skandináv országok esetében több, mint 30 % volt.) Viszont a Eurofound¹ (2012) jelentése alapján megállapíthatjuk, hogy a pandémia előtti időszakban az Európai Unió munkavállalói alapvetően nem dolgoztak otthonról. A jelentés beszámol a 2008 és 2021 közötti időszakban az Európai Unió otthonról dolgozó munkavállalóinak részarányának változásáról (20. ábra). Megállapíthatjuk, hogy a 2018-as esztendő előtt a legalább időszakosan otthonról dolgozó munkavállalók (sometimes) részaránya nem érte el a 10 százalékot, illetve 5 százalék volt a

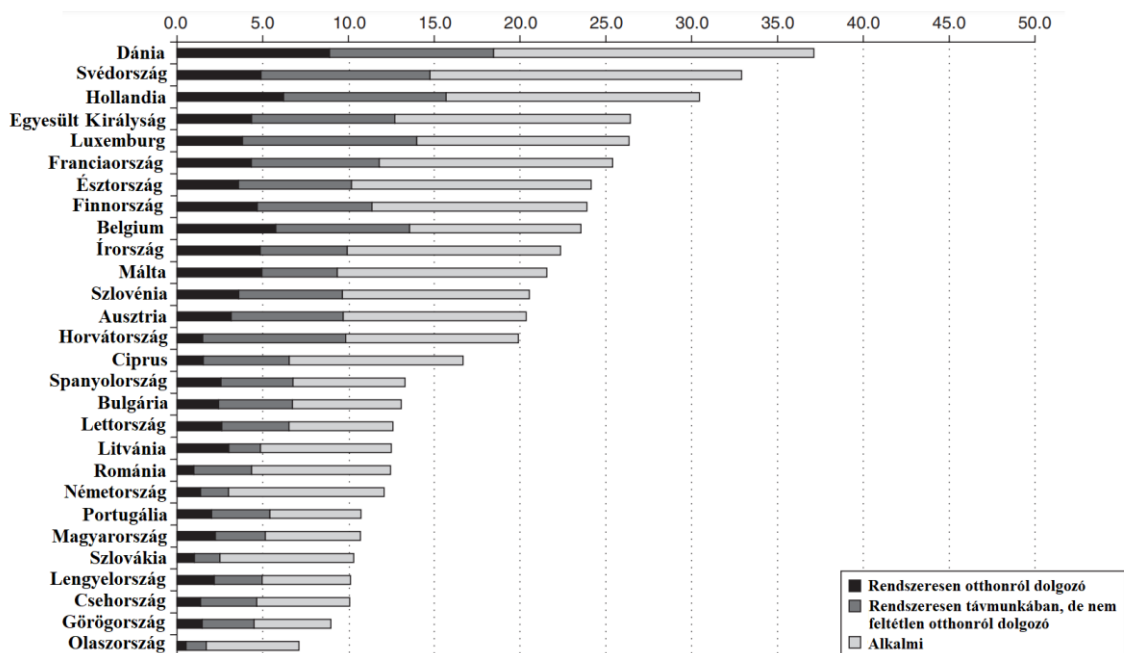
pandémia kitörése előtt azok részaránya, akik rendszeresen (usually) otthonról végezték a munkájukat.

20. ábra: A munkavállalók hány százaléka dolgozik otthonról 2008 és 2021 között (európai uniós átlag) Forrás: Eurofound, 2022 alapján saját szerkesztés.

A pandémia előtti időszakban a skandináv országok, Hollandia, Luxemburg és Egyesült Királyság esetében volt az Európai Unióban leginkább elterjedt a távmunkarend (21. ábra). Hollandia, Luxemburg és az Egyesült Királyság Európa centrumtérképében található, tehát a terciér és a kvaterner szektor részaránya mind a GDP-ben, mind a foglalkoztatottságban magas. Ezek az ágazatok magasan képzett munkaerőt és nagyfokú digitalizáltságot kívánnak meg, ami tökéletes táptalaj a távmunkarend kialakítására. Másrészt a nagy és sűrű városhálózatból adódóan fontos volt már ekkor is az ingázásból adódó dugók és környezeti kérdésének megoldása, amire a hibrid és a távmunkarend megoldást kínált.

Annak okai, hogy a skandináv államokban is alapvetően magasabb volt az uniós átlagnál az otthonról dolgozók részaránya (21. ábra), máshonnan erednek. A magasan kvalifikált munkaerő a kimagasló oktatásból adódóan itt is megvan, viszont a várossűrűség mértéke teljesen más. Ebből a szempontból a motiváció a távmunkarend meghonosítására hasonló volt, mint amit Jack Nilles már a 70-es években az Amerikai Egyesült Államok kapcsán megfogalmazott: itt a napi ingázás kiváltása a nagy távolságok miatt volt kulcsfontosságú. Európában ezek az államok az elsők között voltak, akik a mobilhálózat, majd az internethálózat fejlesztésébe fektettek, hogy felgyorsítsák az egymástól több száz kilométerre fekvő telephelyek közötti kommunikációt, hatékonyabbá téve ezáltal a munkavégzést.

21. ábra: A dolgozók megoszlása távmunkatípusok szerint országonként bontva Forrás: Messenger, 2019 alapján saját szerkesztés.

4. 4. A távmunka viszonyok ágazatonkénti jellemzői

Nem mindegyik ágazatban egyenlően adottak a feltételek a távmunkavégzésre. A definícióból adódóan olyan munkakörökre jellemző a távmunkarend, illetve annak magas részaránya, melyek IKT eszközök segítségével végezhetők és nem helyhez kötöttek.

A LinkedIn (2024) felmérés alapján az USA, az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország és India esetében leggyakoribb ilyen munkakörök a high-tech ágazatokban, a médiában találhatók, de kifejezetten gyakori, hogy adminisztratív, valamint ügyfélszolgálati feladatkörökben is a távmunkarend vagy a hibridmunkarend. Ugyancsak kiemelendő a hibrid munkavégzés esetében a pénzügyi szektor, a közművek és a közigazgatás.

Ennek lényegében az Eurofound (2022) jelentése sem mond ellent, viszont kiemeli, hogy azon munkakörök, ahol hangsúlyos a szociális kapcsolatok rendszeres ápolása, a szereplők interakciója, tehát az oktatás, az online kurzusok előretörése ellenére, illetve a közigazgatás bizonyos ágazatai nem teljesen alkalmasak a távmunkarendre. Az olyan hivatások vagy állások esetében, mint a nővér, szülész, vagy kamionsofőr nem éppen végezhetők távmunkarendben (2020-ban a munkavállalók 61,5%-a dolgozott ilyen munkakörben), ellentétben a bankszektorban vagy az irodák világában tapasztalható munkakörökkel (az ilyen munkakörben dolgozó munkavállalók a 17,2%-át teszik ki az összes munkavállalónak 2020-ban).

Összeségében kiemelendő, hogy sokkal nagyobb teret kap a távmunka azokban az ágazatokban, amelyek magas iskolai végzettséget és megfelelő fokú digitális kompetenciát várnak el a munkavállalóktól. Ezt Drobjnak és Jereb (2007) kutatása is alátámasztja.

4. 5. A pandémia hatásai a távmunka világára

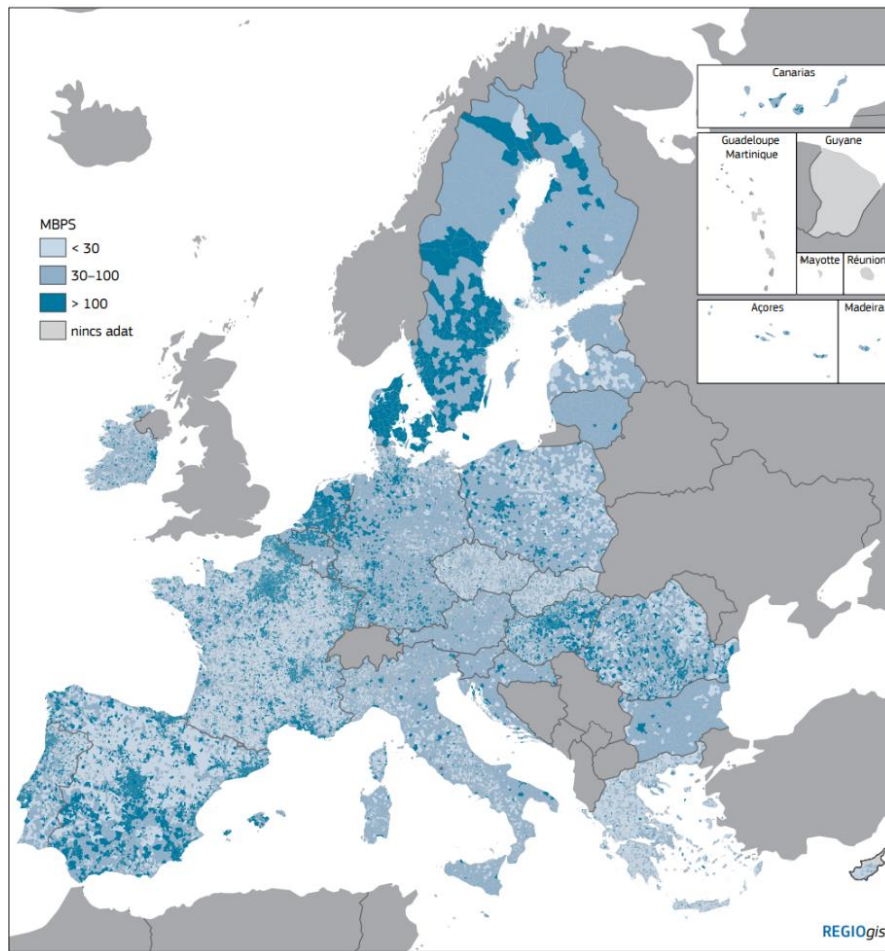
A pandémia miatt korlátozások és lezárások léptek életbe, s emiatt a munkavállalók és a munkáltatók mindegyike előtt egy gyorsan megoldandó, de annál nagyobb probléma állt megoldásra várva, a munkabejárás. A 20. ábrán látható az egyik megoldás eredménye:

megugrott mind a rendszeresen, mind az időnként otthonról dolgozók részaránya. Ennek viszont Európában országonként és régióként különféle lefolyása és hatásai voltak.

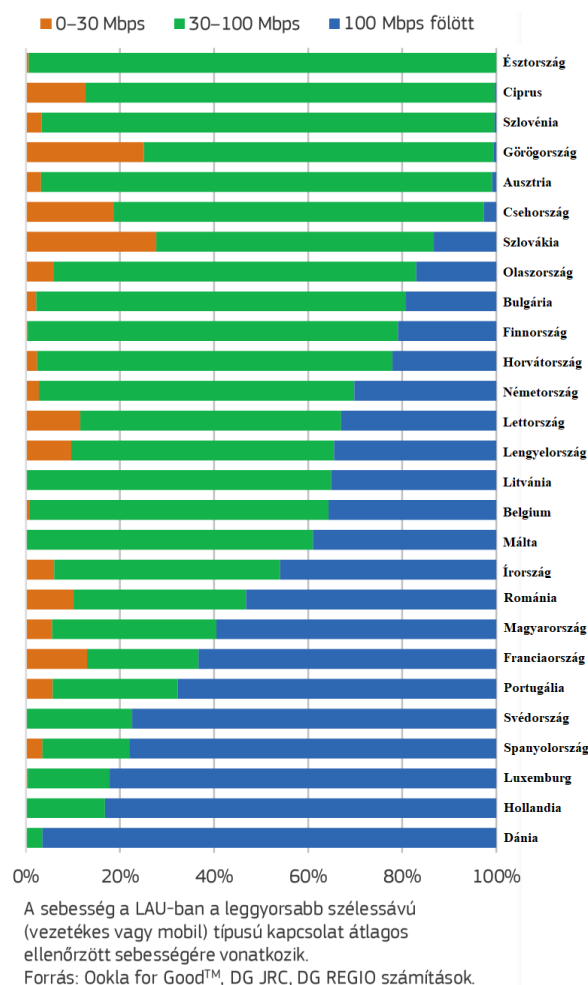
Az átállás zökkenő mentességét erősen befolyásolta a megfelelő internetkapcsolat megléte, ami az egyes térségekben különböző mértékekben volt meg, amire a Kohéziós jelentés (European Commission, 2022) is utal. A 22. ábra és a 23. ábra mutatja, hogy milyen viszonyok tapasztalhatók az internetelérésben. A 30 Mbps, mint minimális internetsebesség, arra megfelelő, hogy egy ember távmunkát tudjon végezni az adott helyről, viszont mivel nem csak 1 személy kényszerült a mindennapjai során a tevékenysége nagyrésztét online végezni, hiszen nem csak a munkások, hanem például a diákság is online térbe, konkrétan távoktatásba kényszerült, ezért ennél a sáv szélességnél nagyobb volumenűre volt szüksége a háztartások javának.

Jól látható, hogy az Európai Unióban kirajzolódik egy város-vidék ellentét (22. ábra), valamint, a bármilyen más fejlettségi mutató esetén is tapasztalható centrum-periféria viszony (22. és 23. ábra). A városok esetében az internetsebessége magasabb (a nagyvárosok esetén a minimális internetsebesség majdnem minden országban fennállt), mint a rurális térségekben. Azokban az országokban, mint Hollandia vagy a skandináv országok, ahol már a pandémia előtt is az uniós átlagnál magasabb volt a távmunkában dolgozók részaránya, ott az átlagos internetsebesség is jóval magasabb volt 2020-ban. Igazából csak Dánia, Hollandia, Luxemburg, Svédország, Finnország, Málta és Litvánia állampolgárai számára állt rendelkezésre a pandémia kitörésekor a minimum 30 Mbps sáv szélesség, míg Szlovákia, Görögország, Csehország, Franciaország, Ciprus, Románia és Lettország esetében a népesség legalább 10 százaléka számára csak a megadott minimumértéknél kisebb sáv szélességű internet állt rendelkezésre ekkor. Ezek a viszonyok egyértelműen meghatározták a hibrid, illetve a teljes távmunkarendre való átállást.

Ez a kérdéskör viszont a pandémia után is fontos megoldandó problémája a tagállamoknak. A digitalizáció mindig is fontos része volt az Európai Unió programjának (2010-es célkitűzés volt, hogy minden uniós állampolgár legalább 30 Mbps-os letöltési sebességgel rendelkezzen és legalább a háztartások felében 100 Mbps-nál nagyobb legyen ez az érték). Az Európai Bizottság célkitűzése 2030-ra, hogy minden háztartásban növeljék a sáv szélességet és minden lakott területen meglegyen az 5G-s lefedettség (European Commission, 2022). Ennek hosszútávon nagy jelentősége van, hiszen a globalizáció a távmunka előretörésével katalizálódott, és azok a térségek, ahol nem áll rendelkezésre megfelelő minőségű háttér a világot átszövő hálóba való bekapcsolódáshoz, azok le fognak szakadni hosszútávon. Az alapvető törésvonalak meg már fennállnak, tehát a helyzet megváltozása nélkül csak mélyülni fognak az eddigi meglévő regionális különbségek.

22. ábra: Átlagos ellenőrzött szélessávú kapcsolat a helyi közigazgatási egységekben 2020-ban. Forrás: European Commission (2022).

23. ábra: A népesség a LAU-ban elérhető átlagos ellenőrzött szélessávú kapcsolat sebessége szerint, 2020 Forrás: European Commission (2022) alapján saját szerkesztés.

A Kohéziós jelentés (European Commission, 2022) arra is tesz utalást, hogy a nők körében magasabb volt azon munkavállalók részaránya, akik át tudtak térni hibrid- vagy távmunkára, mint a férfiak esetében. Ez uniós átlagban a férfiak esetében kicsit több, mint 30 százalékot, míg a nők esetében nagyjából 47 százalékot jelent. Itt is megjelennek az élmezőnyben a skandináv országok, valamint a BENELUX államok, hátsó mezőnyt pedig a posztszocialista középeurópai államok alkotják.

A LinkedIn (2024) kutatásában kimutatták, hogy 2023-ban a távmunkáról, illetve hibridmunkáról szóló álláshirdetések a részaránya:

- Franciaország esetében több, mint 5, illetve 20 százalék,
- az Egyesült Királyság és Németország esetében több, mint 10, illetve 40 százalék volt.

Tehát a 3 meghatározó európai ország esetében is érezhető a táv- és a hibridmunkarend előretörése. Az Oxford Economics (2024) alapján az Egyesült Királyságban, Hollandiában és a skandináv országokban a legnagyobb a távmunkások részaránya az uniós tagállamokban, ami a nagy városok esetében is fennáll, mert ott a rangsort Amszterdam, London és Stockholm vezeti. A távmunka meghonosítása összecseng az Európai Unió környezetvédelmi

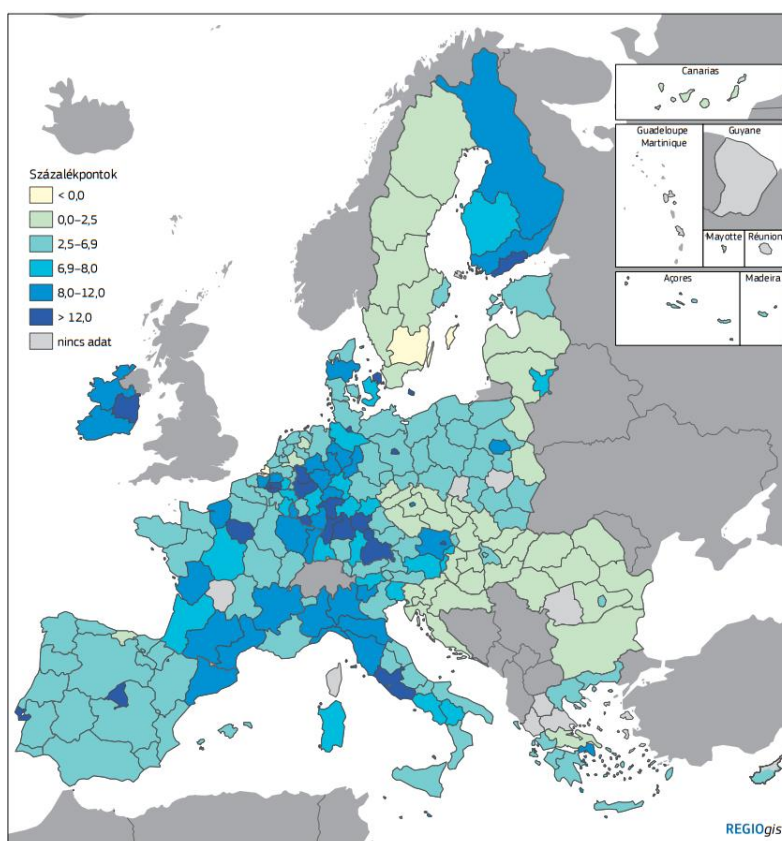
törekvéseivel is, hiszen a CO₂ kibocsátás csökkentéséhez egy jó lépés a napi szintű ingázás minimalizálása. (Seastream Media, 2024)

4. 6. Adatsorok elemzése

A szakirodalmi összefoglalás után az adatok elemzését végeztük el. Mint azt a távmunka mérésénél is említettük, kutatásunk során az alábbi 4 indikátorban tapasztalt értékek változását vizsgáltuk a 2019-2023-as időszakban az Eurostat adatbázisa alapján (ezek az adatok a teljes időszakra vonatkozóan csak országos szinten álltak rendelkezésünkre):

- A munkavállalók hány százaléka végzi a munkája egy részét otthonról?
- Az emberek hány százaléka árult valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten?
- Az emberek hány százaléka végzett el valamilyen online kurzust az interneten?
- Az emberek hány százaléka használja legalább heti szinten az internetet?

A reziliencia vizsgálat viszont ebben az esetben más formájú, mint a turizmus esetében. A távmunka esetében a meghozott intézkedések pozitív erővel bírnak, hiszen a társadalom egésze rövidebb-hosszabb időre az online térbe kényszerült, és a 2019-es viszonyokhoz való visszatérés esetünkben a mért értékek visszaesését vonhatja alapesetben maga után. Azaz másfajta térségípusokról beszélhetünk, mivel a reziliencia itt a távmunkára való átállás gyorsaságát és mértékét jeleni, valamint e forma (adatoknál az arányok) tartóssága vagy épp visszaesése pedig bár változó megítélésű (ld. később), de inkább pozitív jegyként könyvelik el (fejlődés).

24. ábra: Változás az általában otthonról dolgozó emberek arányában, 2019-2020 Forrás: European Commission (2022).

Az 24. ábrán láthatjuk, hogy NUTS2-es szinten alapvetően mindenhol megnőtt az otthonról dolgozó emberek részaránya. Ennek a mértéke Finnország, a volt NSZK, Írország, Északnyugat-Olaszország, valamint a fővárost, illetve nagyvárosokat tartalmazó régiókban magasabb volt, mint amekkora változást posztoszocialista régiókban tapasztalhattunk, de Svédország, valamint Hollandia egyes régiói esetében is jóval kisebb mértékű volt ez a növekedés. Utóbbi okaként a korábban is tapasztalt magas részarányt hozhatjuk fel, míg a posztoszocialista régiók esetében eme munkaformák kisebb fokú elterjedtsége és a digitalizációs szint csekélyebb mértéke hozható fel.

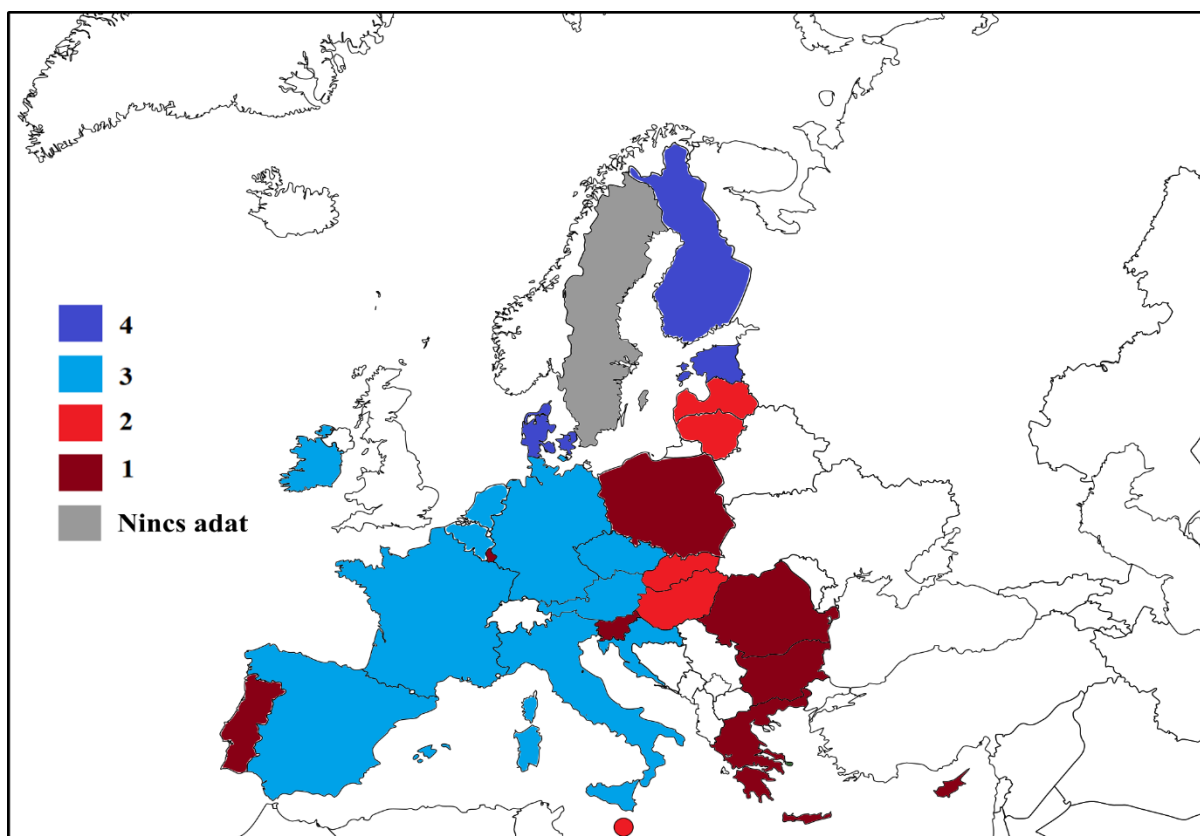
Ha a 2019-től 2023-ig vizsgáljuk az otthonról dolgozó emberek számát, akkor a 2020-as növekedés után különböző pályákon haladtak tovább az egyes országok. Az uniós tagállamokat az alábbi 4 kategóriába csoportosíthatjuk aszerint, hogy hogyan alakult a legalább időnként otthonról dolgozók részaránya 2019 és 2023 közötti időszakban:

1. **visszaeső:** Ezen országok esetében az otthonról dolgozók részaránya a 2023-as évre visszatért a 2019-ben tapasztalt állapotokhoz.
2. **átalakuló:** Ezen országok esetében is visszaesés volt tapasztalható, de nem esett vissza a 2019-es szintre.
3. **alkalmazkodó:** Ezekben az országokban 2021-ig általánosságban növekedés volt megfigyelhető, majd stagnálás, minimális visszaesés.
4. **fejlődő:** Az itteni országok esetén a vizsgált időszakban a részarány végig növekedett.

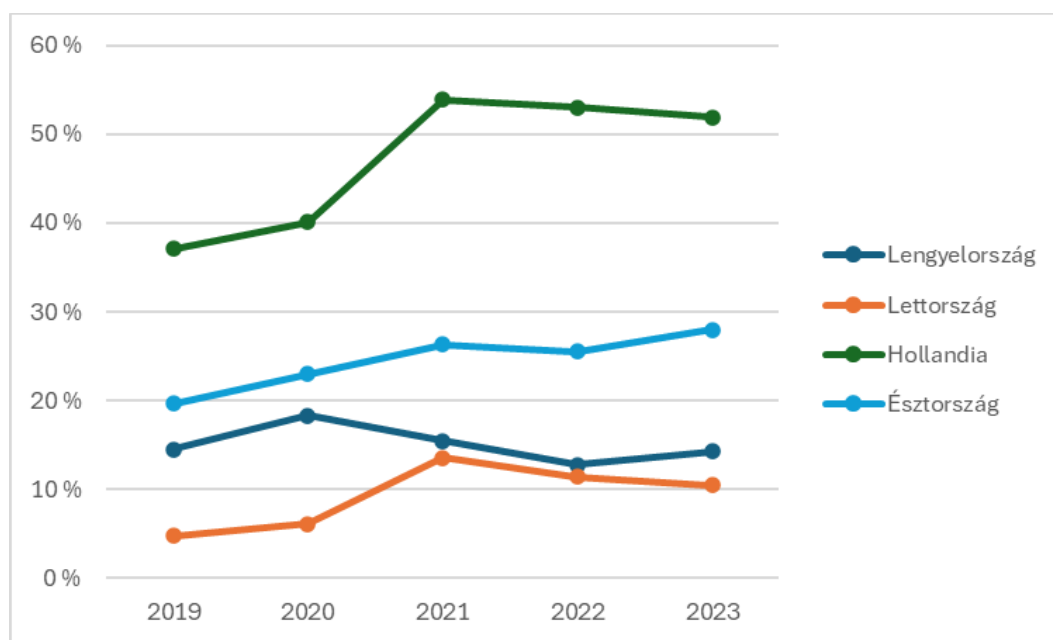
Ezen csoportosítás alapján (25. ábra) azt tapasztalhatjuk, hogy az 1. és 2. kategóriába alapvetően azok az országok kerültek, amelyek az európai uniós szinten elmaradtak, tehát a posztoszocialista országok (leszámítva Csehországot, Horvátországot és Észtországot) valamint Portugália, Görögország, Málta, Ciprus. Viszont ebbe a kategóriába került Luxemburg is, aminek az oka a magas árszínvonal, amely hatására sok munkavállaló külföldön lakik és onnan ingázik be Luxemburgba dolgozni, ami rontja ennek az aránynak az értékét.

A másik két kategóriába kerültek alapvetően az Európai Unió fejlett országai. Dánia, Finnország és Észtország alkotják a 4. kategóriát, azaz ezekben az országokban az otthonról dolgozók részaránya nem csökkent a vizsgált időszakban. Svédország esetében a 2020-as adat nem állt rendelkezésünkre, de azon általános tendencia alapján, hogy minden tagállam esetében megnőtt az otthonról dolgozók részaránya 2019-ről 2020-ra, illetve 2021 után stagnálást, minimális csökkenést tapasztalhatunk, ezért a harmadik kategóriába tartozó országokra hasonlít leginkább.

A pandémia okozta lezárások viszont nem csak az otthonról való dolgozásban mutatták meg a hatásukat, hanem az internethasználat gyakoriságában és változásában is. Általánosságban elmondható, hogy a legalább heti rendszerességgel internethasználatban (1. melléklet), az online adás-vételben (2. melléklet) és az online elvégzett kurzusok népszerűségében (3. melléklet) is először hirtelen növekedés volt, majd különféle pályákat figyelhettünk meg.

25. ábra: Változás az általában otthonról dolgozó emberek arányában, 2019-2023 (1=viSSzaeső, 2=átalakuló, 3= alkalmazkodó, 4=fejlődő). Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

26. ábra: Egy visszaeső (Lengyelország), egy átalakuló (Lettország) és egy alkalmazkodó ország (Hollandia) és egy fejlődő ország (Észtország) a legalább időszakosan otthonról dolgozók részarányát (%) tekintve. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Azok részaránya, akik legalább heti szinten használják az internetet, Hollandiában, Dániában, Luxemburgban, Svédországban és Finnországban volt a legmagasabb, míg Bulgáriában, Horvátországban, Portugáliában, Görögországban és Lengyelországban volt a legalacsonyabb 2023-ban (27. ábra). A hátsó mezőnyt alkotó országok mindegyikéről elmondható viszont, hogy évről évre nőtt a részarány. Ezzel szemben, Hollandiát leszámítva, az élmezőnyt alkotó országok esetében alapvetően minimális növekedést tapasztaltunk 2019-ről 2020-ra ebben a hányadosban, majd az elkövetkező években ettől nem tért el az érték 1,5 százalékponttal se felfelé sem lefelé. Hollandia bármely más tagállamtól eltérő pályán mozgott, ugyanis a részarány egyedül ebben az országban esett lényegében vissza (2,16 százalékpontos visszaesés), és csak 2023-ra tudta csak a részarány átlépni a 2019-es szintet, de azt 3,56 százalékponttal teljesítette túl.

Legmagasabb		Legalacsonyabb	
Hollandia	98,82 %	Lengyelország	85,32 %
Dánia	97,47 %	Görögország	84,23 %
Luxemburg	96,87 %	Portugália	84,18 %
Svédország	96,87 %	Horvátország	82,46 %
Finnország	95,45 %	Bulgária	79,83 %

27. ábra: Mely országokban volt a legmagasabb és a legalacsonyabb a legalább heti szinten internetet használók részaránya 2023-ban? Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Azok részaránya, akik 2023-ban árultak valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten, Hollandiában, Máltán, Dániában, Magyarországon és Finnországban volt a legmagasabb, míg Görögországban, Romániában, Cipruson, Bulgáriában és Portugáliában volt a legalacsonyabb (28. ábra). Finnországot leszámítva a felsoroltak mindegyikéről elmondható, hogy a 2019-es hányadhoz képest növekedés történt, a teljes mintát nézve Magyarország (20,55 százalékpont) és Ausztria (17,66 százalékpont) esetében volt ez a legnagyobb mértékű.

Legmagasabb		Legalacsonyabb	
Hollandia	41,22 %	Portugália	10,29 %
Málta	38,28 %	Bulgária	8,64 %
Dánia	33,91 %	Ciprus	8,21 %
Magyarország	33,78 %	Románia	5,96 %
Finnország	32,07 %	Görögország	4,59 %

28. ábra: Mely országokban volt a legmagasabb és a legalacsonyabb azok részaránya, akik 2023-ban árultak valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten? Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

A 2023-ban online kurzust végzők részarányában Finnország, Hollandia, Írország, Spanyolország és Észtország alkották az élbolyt, míg Románia, Horvátország, Bulgária, Németország és Lengyelország esetén volt a legkisebb ez a hányad (29. ábra). Ebben a mutatóban csak Csehország és Bulgária esetében tapasztalhattunk állandó növekedést.

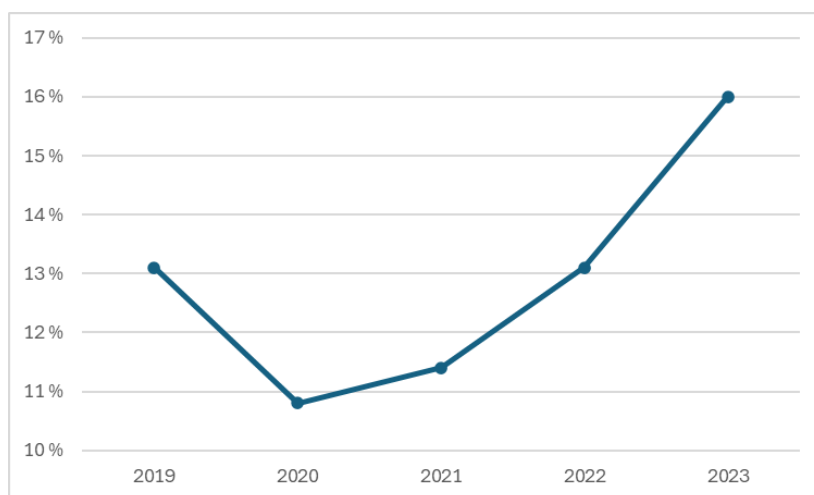
Legmagasabb		Legalacsonyabb	
Hollandia	41,22 %	Portugália	10,29 %
Málta	38,28 %	Bulgária	8,64 %
Dánia	33,91 %	Ciprus	8,21 %
Magyarország	33,78 %	Románia	5,96 %
Finnország	32,07 %	Görögország	4,59 %

29. ábra: Mely országokban volt a legmagasabb és a legalacsonyabb az online kurzust végzők részaránya 2023-ban? Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

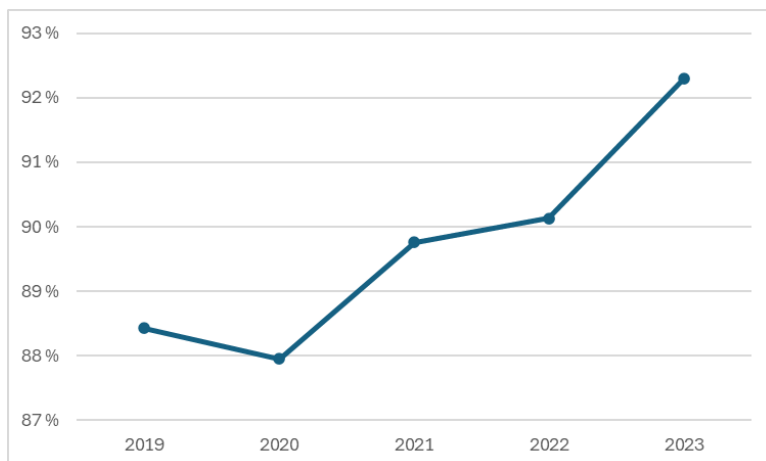
Mindegyik mutató esetében a digitalizáció fokából adódó országcsoportosulás a jellemző. A skandináv országok és a BENELUX államok kiemelkedőek, míg a posztoszocialista országok és a dél-európai országokat a hátulsó mezőnyben találjuk alapvetően. Persze megemlítenéd, hogy a balti államok kiemelkednek mindegyik mutató esetén a többi közteseurópai ország közül és az északi országokhoz hasonló trendeket mutatnak.

4. 7. Észtország, az e-nemzet:

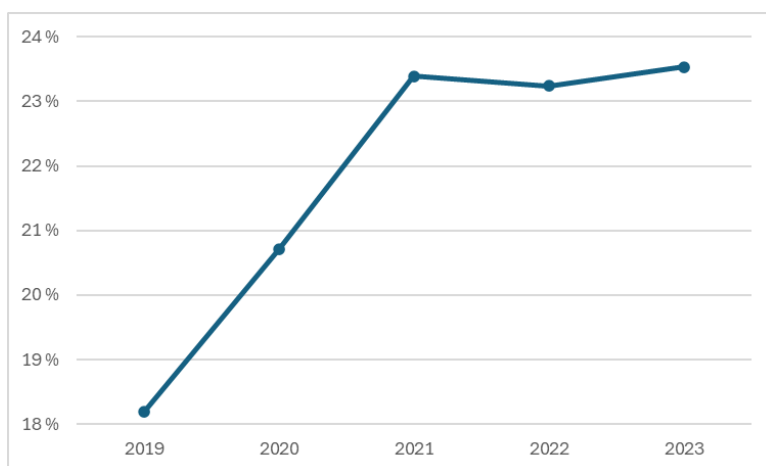
Észtország az eddig vizsgált indikátorokban kitűnik a posztoszocialista országok közül: mind a négy vizsgált mutatóban felülmúlják az európai uniós átlagot 2023-ban. Az otthonról dolgozók részarányában uniós szinten 9., a posztoszocialista országok között első, a legalább heti rendszerességgel internetet használók részarányában 9., illetve 1., az internetes adás-vételre utaló mutatóban 11., illetve 3., az elvégzett online kurzusokra utaló indikátorban pedig 5., illetve 1. helyezett. Mindegyik mutató esetében megállapíthatjuk, hogy a 2019-es sinthez képest 2023-ra növekedés tapasztalható. 2019-ről 2020-ra beesés csak az otthonról dolgozók részarányában (30. ábra) és a legalább heti szinten internet használók részarányában volt (31. ábra). Mindkét indikátor esetében 2020 után viszont növekedést tapasztalhatunk. Azon polgárok részarányában, akik az adott évben árultak valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten (32. ábra), illetve azok részarányában, akik elvégeztek valamilyen online kurzust az interneten, 2021-ig növekedést tapasztalunk (33. ábra), majd előbbi esetben stagnálást, utóbbi esetben visszaesést.

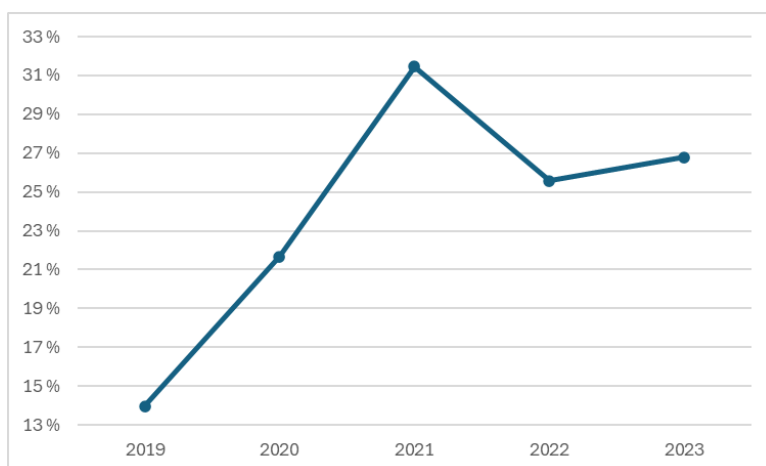
30. ábra: Észtországban az otthonról dolgozók részarányának alakulása 2019 és 2023 között
 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

31. ábra: Észtországban a legalább heti szinten internetet használók részarányának alakulása 2019 és 2023 között
 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

32. ábra: Észtországban azok részarányának alakulása, akik árultak az adott évben valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten, 2019 és 2023 között
 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

33. ábra: Észtországban azok részarányának alakulása, akik elvégeztek az adott évben valamilyen online kurzust, 2019 és 2023 között Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Az észt állam 1991-ben lett független a Szovjetuniótól. Az akkor alakult kormány fő célként tűzte ki a nyugateurópai országokhoz való felzárkózást, melynek legfőbb kulcsát az egész országra kiterjedő digitalizációban látta (e-Estonia, n.d.). A cél minden egyes intézkedéssel a hatékonyság növelése volt, amely megnyilvánulhatott az eddig rászánt idő rövidítésben vagy az eddigi szolgáltatás hatósugarának kiterjesztésében.

Az 1996-os Tiger Leap nevű kezdeményezés keretein belül indult meg az országos szintű hálózatképzés, illetve az oktatásba a számítógépes készségekre való nagyobb hangsúly fektetése. Emellett az infrastruktúra további korszerűsítésénél is fő szempont volt a digitalizáció, hogy ösztönözzék a társadalmat az IT használatra. Itt alakították ki az első netbank szolgáltatást 1996-ban, 2000 óta az állampolgárok az adóbevallásukat (e-Tax board) és parkolási díjukat (m-Parking system) is online bevallhatták, illetve befizethették. 2002 óta létezik e-személyigazolvány, mely megkönnyíti a személyazonosítási folyamatokat. (A népesség 98 százaléka rendelkezik ma ilyennel.) Az észt parlament 2000-ben alkotmányba foglalta, hogy az internethez való szabad hozzáférés alapvető emberi jognak tekintendő. (Szentmihályi, 2023). Elsők között voltak az Unióban, akik bevezették az online szavazást (2005), hogy az alacsony népsűrűségű területeken megkönnyítsék a szavazást, kiépítették az egészségügyet segítő rendszereket (e-Health (2008), e-Prescription (2010)), hogy lerövidítsék az erre fordítandó időt. A legújabb fejlesztések az AI minél többre terjedését célozzák meg mind a közigazgatásban, mind a magánszférában (e-Estonia, n.d.).

Eme felfogásnak köszönhetően Észtországban 2023-ban több, mint 1400 startup volt és 14 unikornis, azaz olyan startup, amit 1 milliárd dollárnál magasabbra értékelték fel (Portfolio, 2023). Ennek az oka abban gyökerezik, hogy néhány óra alatt bárki tud digitális vállalkozást indítani az országban, akár külföldről is. Az ország nem csak az IT fejlesztésekkel segíti a startupok alapítását, hanem a teljesen társasági adó mentesen lehet nyereséges vállalkozást működtetni, mivel az eredménytartalékként visszatartott vagy a befektetett nyereségre nem, csak az osztalékként kifizetett jövedelemre vethető ki adó (Portfolio, 2023). Ugyan nem adóparadicsom Észtország, de ezekkel az adózási feltételekkel egyedi környezetet biztosít a vállalkozók számára, ezzel becsatornázza őket az ország gazdasági életébe.

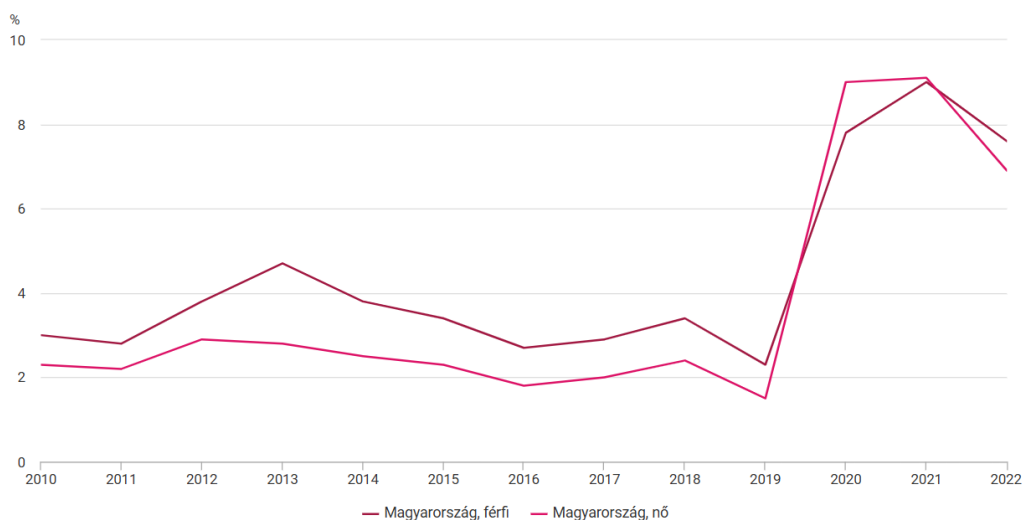
Az ország a jövőben a távmunka elterjedésének mintapéldája lehet, hiszen a digitális kompetenciafejlesztés már a 90-es évek óta az oktatás egyik fő feladata, illetve a Kohéziós jelentés alapján 2020-ban az ország teljes lakosságának rendelkezésére állt 30 és 100 Mbps sebességű internetkapcsolat, ami megkönnyítette az áttérést a COVID idejében. Viszont 2030-as célkitűzés, hogy fejlesszék ezt a hálózatot és növeljék azok részarányát, akik nagyon nagy kapacitású hálózati (VHCN) lefedettséggel rendelkeznek, illetve a kkv-k további digitalizációja (Európai Bizottság, 2024). Az online lehetőségek tárháza végtelen, és a vidéki területeken a távmunka lehetőségei a városi kényelmet és a természet közelségét egyaránt magukban foglalják. Ez hosszú távon a jóléti migráció megerősödéséhez vezet, hiszen az emberek a megfizethetőbb lakhatási lehetőségeket fogják keresni, ha megvan a lehetőségük távmunka végzésre (Raal, 2023).

4. 8. Magyarországi tapasztalatok:

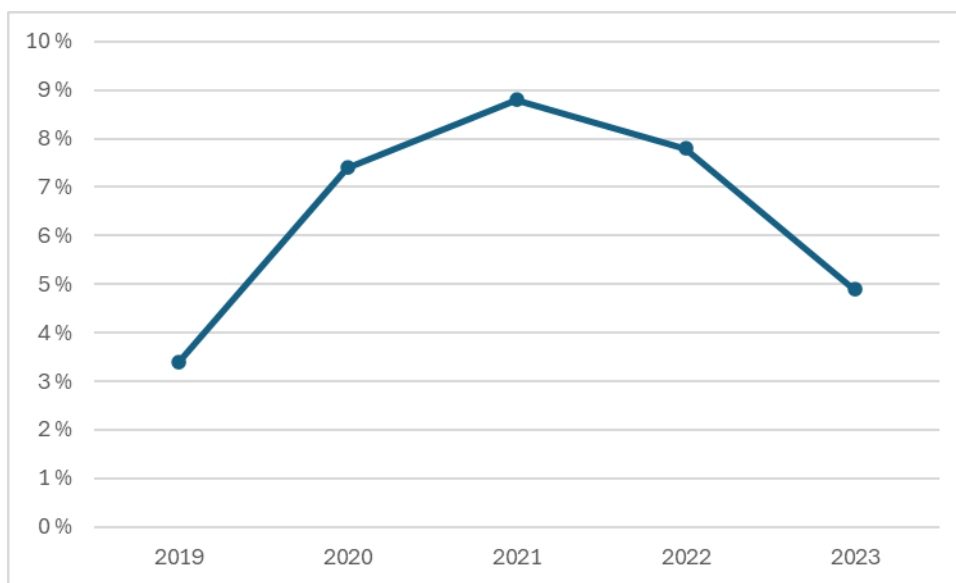
Magyarországon hasonló trendek játszódtak le, mint a legtöbb posztszocialista ország esetén. Jól látható a 34. ábrán, hogy a 2020-as esztendő előtt csak férfiak esetében volt egyszer példa arra, hogy több mint 4 százaléka legyen a dolgozóknak olyan, aki a munkája egy részét távmunka formájában végzi. 2020-ban, mind a nők, mind a férfiak esetében több, mint 7,5 % volt ez az arány, előbbiek esetében magasabb, ami szintűgy beleillik a European Commission (2022) által leírt általános uniós tapasztalatba.

A 35. ábrán látható a folyamat további lefolyása, amelyben nem mutatunk nagy különbséget a környező országokhoz képest. A 2021-es tetőzés után tapasztalható volt visszaesés az otthonról munkát végzők részarányában, ám ez nem érte el a 2019-es szintet. 2023-ban az időnként otthonról dolgozók részaránya 4,9 % volt (ez az országok közötti rangsor 13. helyére elegendő), ami 8,4 százalékponttal volt kisebb, mint az uniós átlag.

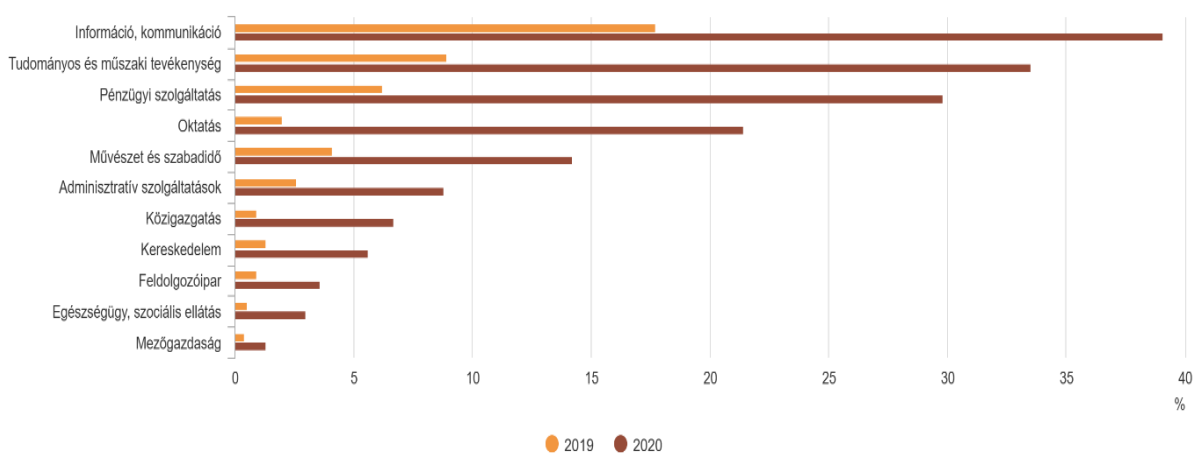
Az KSH (2021) jelentése kiemeli, hogy a távmunka elterjedése mind regionális, mind ágazati szempontokból jelentős eltéréseket mutatott. Hazánkban is az infokommunikációs, a tudományos és műszaki tevékenységek, pénzügyi szolgáltatások és oktatás ágazatai voltak azok, ahol leginkább sikerült átállni hibrid vagy távmunkarendre, hiszen az itteni ágazatokban dolgozók alapvetően magas iskolai végzettséggel és megfelelő szintű digitális készségekkel rendelkeznek (36. ábra). A regionális különbségek korrelálnak az átlagos sáv szélességgel, illetve az általános iskolai végzettséggel és fejlettségi mutatókkal. Magasan kiemelkedik Budapest a többi régióhoz képest, de Pest és Nyugat-Dunántúl régió is nagyobb értékeket mutatnak, mint a többi hazai régió (37. ábra). Az Infostart (2021) megemlíti, hogy a távmunkában vagy a home office-ban dolgozók felülreprezentáltak a nők, a 25-44 éves korúak és a városban élők körében. A távmunkavállalók döntő többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezett, valamint nagyobb mértékben érintette mindazokat, akiknél 15 éven aluli gyerekek éltek a háztartásban.

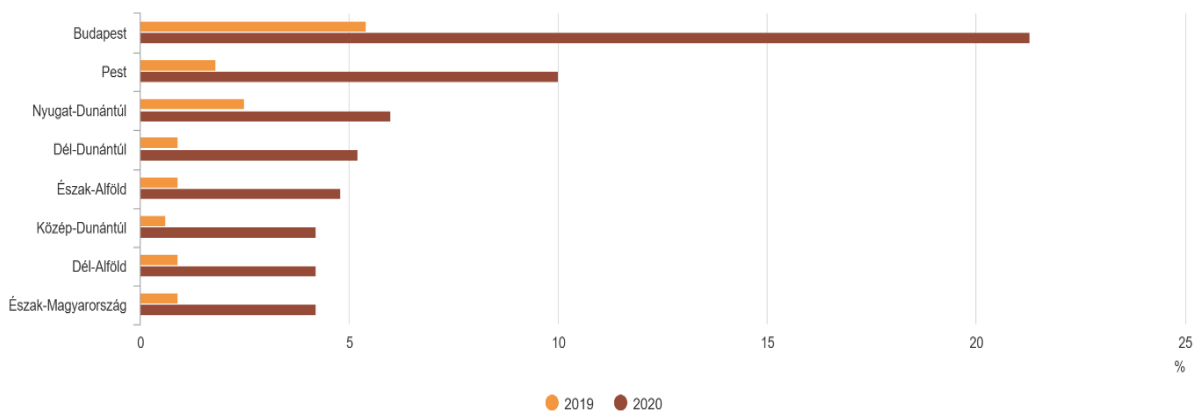
34. ábra: A távmunkában vagy home office-ban dolgozók aránya 15-74 éves foglalkoztatottak körében Magyarországon Forrás: KSH, 2022

35. ábra: Magyarországon az otthonról dolgozó emberek arányának változása, 2019-2023
 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

36. ábra: A távmunkában vagy home office keretében dolgozók aránya egyes nemzetgazdasági ágakban Forrás: KSH, 2021a

37. ábra: A távmunkában vagy home office keretében dolgozók aránya régiók szerint Forrás: KSH, 2021a

Ha az internetes adásvételt, az online kurzusvégzést, illetve a heti rendszerességű internethasználatot vizsgáljuk Magyarországon, akkor a következő folyamatok játszódtak le:

Az internetes adásvételben permanens növekedést tapasztalhatunk a 2019 és 2023 közötti időszakban. 2019-ben az emberek 13,23 százaléka, 2023-ban az emberek 33,78 százaléka árult terméket vagy szolgáltatást az interneten. Ez az arány Európában a negyedik legmagasabb, csak Hollandia, Málta és Dánia esetében volt nagyobb. Ez nem csoda, hiszen a mindennapjainkban már nem tudunk úgy huzamosabb ideig televíziót nézni vagy az interneten keresgélni, hogy egy Vinted reklámba ne fussunk bele. Hasonlóan futott le folyamat Málta, Ausztria, Belgium, Spanyolország, Olaszország, Litvánia és Románia esetében is.

Az online kurzusok számában 2020-ra egy emelkedés volt tapasztalható és ettől az értéktől lényegében nem mozdult el a mutató. 2023-ban az emberek 11,59 százaléka végzett el az évben legalább egy kurzust online az interneten. Ez az uniós átlagnál 3,78 százalékponttal kisebb, és az országok közötti rangsorban a 22. helyet foglaljuk el. Hasonló értékeket és lefolyást produkált Szlovákia, Litvánia és Olaszország.

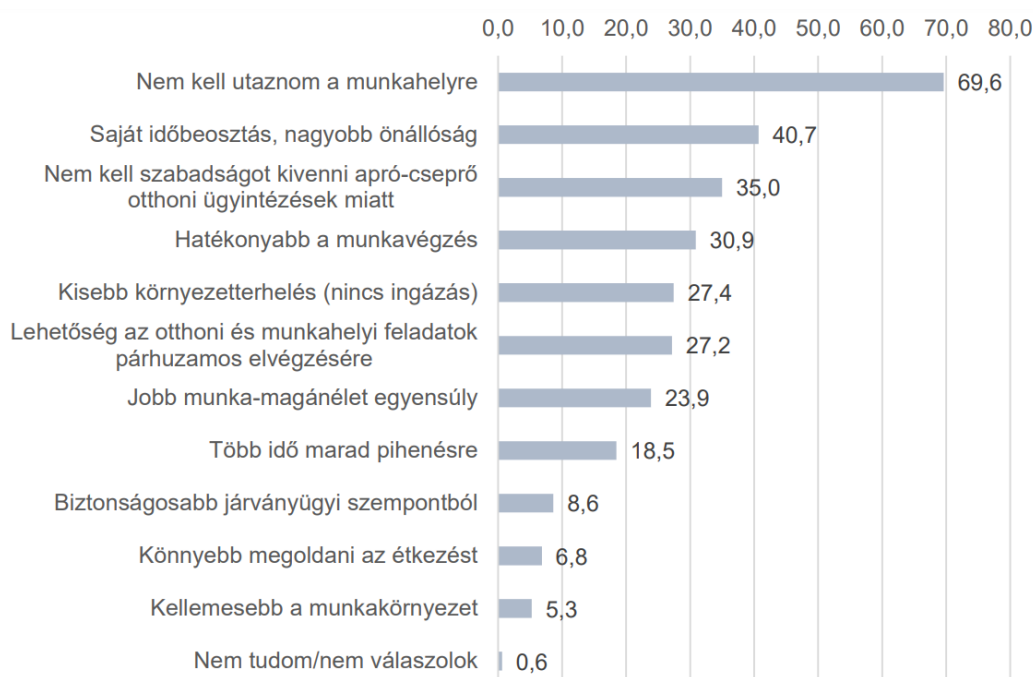
A legalább heti rendszerességű internet használatban permanens növekedés volt tapasztalható. A 2019-es 79,91 százalékos érték 2023-ra 90,63 százalékra növekedett. A 2023-as érték az uniós átlagnál 0,36 százalékponttal magasabb, hasonló volt a változás a Csehország, Ausztria, Szlovénia és Horvátország esetében.

Összességében elmondhatjuk, hogy a távmunkaviszonyok először növekedést, majd csökkenést mutattak, de nem tértek vissza a ráutaló adatok alapján a 2019-es viszonyokhoz. Az uniós átlagot viszont nem érjük el az otthonról dolgozók részarányában, amely fakad az országban tapasztalható digitalizáció fokából (a népesség több, mint 5 százaléka nem rendelkezik legalább 30 Mbps letöltési sebességgel), valamint a digitális kompetenciák hiányosságaiból. Utóbbi fejlesztése előtérbe kerül a 2020 Nemzeti Alaptanterv célkitűzései alapján (NAT 2020). Dr. Vukovich Gabriella, aki 2021-ben a KSH elnöke volt, kiemelte akkori nyilatkozatában, hogy a távmunka és a home office elterjedése a jövő munkaerőpiaci folyamataira is hatással lesz (KSH, 2021b), tehát a vizsgálata és fejlesztése a munkáltatók és a munkaügyi szabályozók fókuszában lesz az elkövetkező évtizedekben.

4. 9. A távmunka okai, előnyei, hátrányai, megoldások

Mint minden munkaformának, a távmunkának is megvannak az előnyei és hátrányai, mind munkavállalói, mind munkáltatói és mind a környezet, a társadalom számára. Ezek közötti eligazodás és egyensúlyok megtalálása a sikeres távmunkarend meghonosodásának alapja.

A munkavállalók előnyeinek összegyűjtését a Századvég (2022) széleskörű véleményfelmérésének eredményének ismertetésével kezdjük (38. ábra):

38. ábra: Milyen előnyeít látja (a munkavállaló szempontjából) az otthoni munkavégzésnek (home office)? (%-ban) Megjegyzés: 514 kitöltő, maximum 3 lehetőség megjelölésére volt lehetőség. Forrás: Századvég, 2022.

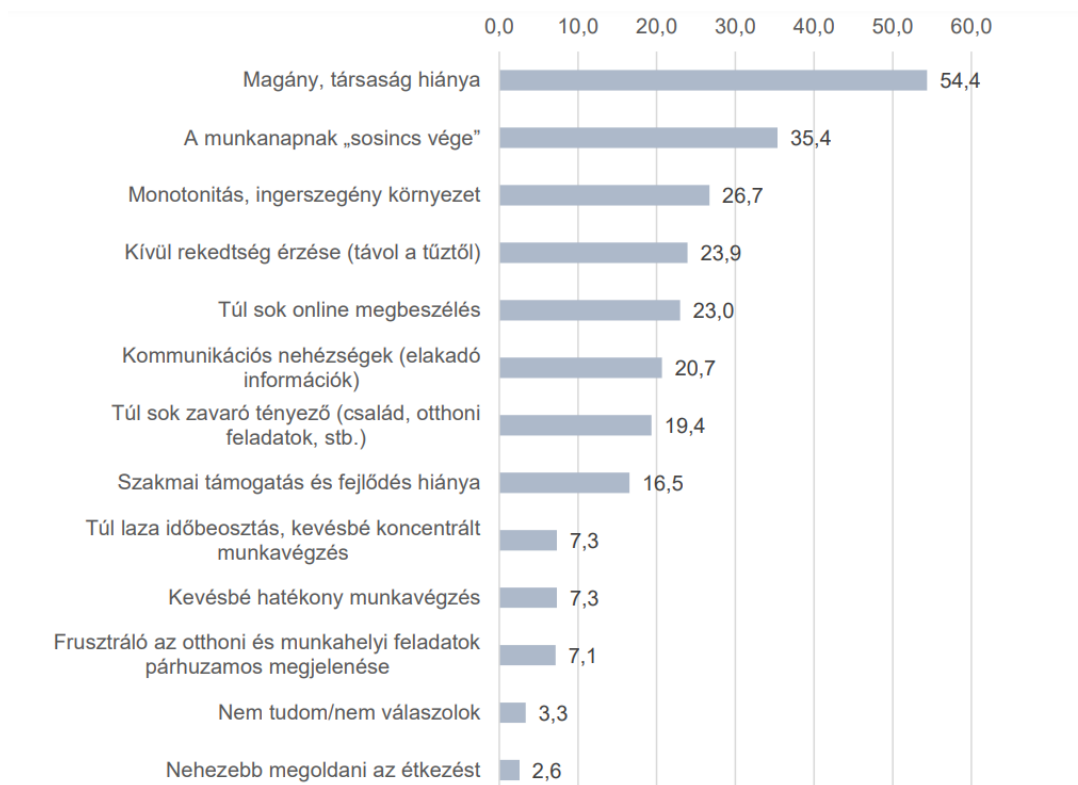
A legfőbb indokok közül a válaszadók az ingázás eltűnését, a saját időbeosztást és az abból adódó nagyfokú önállóságot, a munka és a magánélet könnyebb összeegyeztethetőségét, és a mindezekből már önmagában is adódó hatékony munkavégzést emelték ki. Bal és Bulgur (2023) kiemelte ezenfelül, hogy a rugalmas munkarend és helyválasztás a munkavállalók jókedvére és kényelmére is pozitív hatással van, ami növeli a produktivitásukat, mely gondolatot Szabó Péter, a Microsoft Magyarország ügyvezetője is osztott a Magyar Távmunka Szövetség 2024. novemberi konferenciáján (MTSZ, 2024b). Ugyanezen konferencián Tóth Adrienn, az MTSZ elnökségi tagja a teljesítményalapú bérezést emelte ki, mint pozitív tényező. Az European Commission (2021) azt emeli ki, hogy a fogyatékkal vagy más olyan nehézségekkel együttélőknek, akik akadályoztatva vannak a munkába való eljutásban, is egy újabb lehetőséggel szolgál a távmunkarend, ami fennáll a kisgyermekes családok esetében (alapvetően) a nők újbóli munkába állása esetén is, mely tényezőt Miklós Rozália, az MSCI ügyvezetője, emelt ki az MTSZ-nek adott interjújában (MTSZ, 2024a). A Seastream Media (2024) az utazási költségek csökkenésén túl fontos hosszabbtávú következtetésként a megfizethetőbb és kevésbé zsúfolt településekre való kiköltözést említi meg, ami egybecseng Lennert lefutott szimulációinak alapját jelentő jóléti migráció gondolatával (Lennert, 2020).

A munkáltatók szempontjából az irodai költségek csökkentése (Bal és Bulgur, 2023), mind konkrétan az iroda, mind a parkolók fenntartási költségeinek eltűnése, a rugalmasságból adódóan a munkavállalók nagyobb termelékenységé, valamint a nagyobb merítés a munkaerő piacon (Euronews, 2024) azok a tényezők, amelyek jó pontok a távmunkarend bevezetése mellett.

A társadalom és a környezet számára pedig a távmunkarend azért jó, mert ha az ingázás mértéke csökken, akkor a városok kevésbé lesznek zsúfoltak, a dugók száma és ezáltal a légszennyezettség mértéke is lecsökken (Bal és Bulgur, 2023). A nagyvárosok azon

törekvéseire, amelyek az autók először a belvárosból való, majd egyre több városrészből való kizárására irányulnak, egy megoldást jelenthet a távmunkarendre való áttérés elősegítése. A másik pozitív tényező pedig a jóléti migráció hozadékaként hosszabb távon fejtheti ki hatását. Ugyanis azt mind az Euronews, mind Lennert megjegyzi, hogy a várakozásaik alapján az emberek nem feltétlenül akarnak majd az alapvetően sokak által lakott nagyvárosokban élni, hanem előtérbe kerülnek a kevésbé frekvenciált térségek, amelyek például természeti adottságaikkal okán felértékelődhetnek. Itt majd a munkanélküliség csökkenésére, illetve regionális fejlődésre lehet számítani, hiszen az eddiginél magasabb bérszínvonallal rendelkező lakosok fognak érkezni a térségbe. Lennert viszont kiemeli ennek a fejlődésnek a mozaikosságát, tehát azt, hogy kis területen lehet majd csak ennek konkrét hatásait érzékelni a nagyobb térségben belül.

A munkavállalók hátrányainak összegyűjtését is a Századvég felmérése eredményeinek áttekintésével kezdjük (39. ábra). A megkérdezettek negatívumként a magányt, a társaság hiányát, „a tüztől” való eltávolodást, a végeláthatatlan munkanapot, a monotonitást, ami az ingerszegény környezetből fakad, és a sok online megbeszélést emelik ki. Bal és Bulgur (2023) legalább ennyire fontosnak tartja a munka és család közötti egyensúly felborulását. Ez hagyományos munkarend esetén nem akkora probléma, hiszen nincsen átfedés a munkaidő és a családdal eltöltött idő között. Mindezt a Eurofound (2022) kutatásainak eredményei is alátámasztják. A méréseik kimutatták, hogy minél nagyobb arányban dolgozik egy munkavállaló távmunkarendben, annál nagyobb az esélye, hogy heti 40 óránál többet dolgozzon. Azok esetében, akik teljes távmunkarendben dolgoztak, 2021-ben ez az arány nagyjából 15 % volt. Ezzel párhuzamosan nem csak az átlagos munkaidő hossza növekedett meg, hanem az elvégzésének az ideje is megváltozott. Az emberek zöme a felmérés szerint nem tudta megfelelően kihasználni a rugalmas munkaidő nyújtotta lehetőségeket és így irreális, nem természetes időpontokba tolódtak el a kötelességek. Ez adódik abból is, hogy a teljesítmény alapú bérezésből adódóan úgy érezhetik, hogy állandóan nyomás helyeződik rájuk („Közeleg a határidő!”), ami stresszt indukál hosszútávon. Az éjszakába nyúló és a szabadidő rovására íródó munkavégzés túlzott fáradtságot eredményezhet, ami a további kötelezettségeink elvégzésében jelent akadályt és a stresszt növeli. A Eurofound (2022) még további panaszként a családot, mint zavaró tényezőt emelik ki a munkavégzés során. Az állandó stressz és alvászavar hosszútávon viszont kiegészítéshez vezethet, ami sem a munkavállaló, sem a munkáltató számára megfelelő kimenetel.

39. ábra: Milyen hátrányait látja (a munkavállaló szempontjából) az otthoni munkavégzésnek (home office)? (%-ban) Megjegyzés: 497 kitöltő, maximum 3 lehetőség megjelölésére volt lehetőség. Forrás: Századvég, 2022.

A munkáltatók szempontjából további kiemelendő negatívum, hogy a távmunkarend megfelelő működtetéséhez ki kell építeni egy rendszert, amin keresztül az összes munkafolyamat minden lépése megfelelő szinten elvégezhető. Ennek megvalósítása viszont, főleg a kis- és középvállalkozások esetében, olyan kiadásokkal járhat együtt, amelyek már nem teszik rentábilisé ezt a vállalkozást (Bal és Bulgur, 2023). A másik kiemelendő dolog a kommunikációban rejlik. Azon foglalkozások, munkakörök esetén, ahol sok a szociális interakció, ott jóval nehezebb a távmunkára való áttérés.

A most felsorolt hátrányokra viszont születettek már életképes, hosszútávú megoldások. Miklós Rozália az MTSZ-nek adott interjújában azt emeli ki, hogy a magány ellen úgy tud tenni egy szervezet, ha minél több közös programot szervez. Cél szerinte az, hogy „a kollégákat becsábítsuk, nem pedig bekényszerítsük az irodába”, ezért az MSCI cégen belül sok közös eseményt szerveznek az ott dolgozók számára (MTSZ, 2024a). Tóth Gabriella Réka, a DFT-Hungária Zrt. HR vezetője a kiégés elleni legfőbb fegyvernek az átlátható párbeszédet elősegítő megfelelő keretrendszer kialakításában látja, de ehhez mind a munkavállalók, mind a munkáltatók szemléletmódján alakítani kell (MTSZ, 2024b).

4. 10. A távmunka jövője

A távmunkarend a pandémia előtt is már létező és működő munkaforma volt Európában, és erre a pandémia csak ráerősített. Viszont ahhoz, hogy ez hosszútávon is nagymértékben elterjedté váljon és működőképes legyen, több tényező megvalósulása is szükséges. Egyfelől a pontos jogi szabályozások még nem alakultak ki. A munkavédelmi előírások kérdésköre

(alkalmas-e a környezet a munkavégzésre), a túlórák szabályozása, a munkafolyamat ellenőrzésének menete még nem teljesen tisztázott, szabályozott. Az European Parliamentary Research Service (2016) jelentése a munkavállaló és a munkáltató közötti kölcsönös bizalmat emeli ki, illetve a munkavállalók részéről az önmenedzselés készségének fejlesztését tartja fontosnak. Mindemellett a társadalomban meglévő digitális egyenlőtlenségek csökkentése fontos, mind kompetencia, mind feltételek szempontjából (Makó, Illésy, Huszár, 2024).

Miklós Rozália az iroda átalakulását emelte még ki. Elmondása szerint, az MSCI-ben az ő részlegénél az iroda „hub”-ként funkcionál, ami a kollaboráció, a brainstorming és a tudásmegosztás színtere. Az Oxford Economics (2024) a nagyvárosi régiók esetében a távmunkások részarányának további növekedését várja, aminek nem feltétlenül csak pozitív hozadékaik vannak, ha az ipari parkokban felhalmozódó különböző profilú és gondolkodású cégek közötti akár spontán kialakuló kapcsolatfelvételekre gondolunk.

A törekvések viszont egyértelműen az irányba mutatnak, hogy a távmunka hosszútávon jóval nagyobb részarányt fog kitenni mindegyik ország esetében, mint eddig bármikor. A helyhez kötöttségből adódó szabadság egyre inkább felértékelődik, ami a jóléti migráció fellendüléséhez vezet. Lennert (2020) KSH által végzett szimulációi szerint a Balaton, az Őrség és az Északi-középhegység területén található járásokban 2051-re a népesség nőni fog, míg a Budapest agglomerációját jelentő járások esetén negatív vándorlási egyenleget fogunk tapasztalni az elkövetkező 30 éves időszakban.

Finnsson (n.d.) a Nordregio magazinban írt cikkében kiemeli, hogy multilokalitás előtérbe fog kerülni az északi országokban. Mind Finnországban, mind Izlandon a helyi közösségek megerősítését és fejlesztését a távmunkarendben végezhető munkakörök megnövelésével akarják elérni. Ezt nem feltétlenül csak a home office formában kívánják megoldani, hanem a coworking helyek kialakításával szeretnék ezt elérni.

Ami bizonyos, hogy a távmunka lesz az elkövetkező években a munka világának egyik leginkább fejlődő és alakuló része, mely sok vizsgálatnak és kutatásnak fog feladatot adni.

5. Digitális nomádok

A turizmus és a távmunka nem áll messze egymástól. Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a munkát és az üdülést elkülönítve kell végezni. Ez persze nem igaz, hiszen manapság a legtöbb vállalkozó a vakációja alatt is intézi a munkaügyeit. Ugyanakkor van egy kisebb réteg, akik rövidebb-hosszabb időszakokon át sem határolják el eme két cselekvést. Ők a digitális nomádok.

5. 1. Kik azok a digitális nomádok?

1984-ben Steve K. Roberts volt az első, aki saját magát először high-tech nomádnak nevezte. Egy rekumbensen (fekve hajtott kerékpáron) járta az Egyesült Államokat, mely kerékpár, és mögé kapcsolt utánfutója több digitális felszereléssel is rendelkezett, mint műholdas email fogadó berendezés, amatőr rádióállomás, napelemek. (Roberts, 1984; Smith, 1988) A digitális nomád kifejezést pedig Makimoto és Manners 1997-ben használták először azokra, akiknek az életét majd a jövőben a fejlett technológiai újítások határozzák meg, és a világ bármely pontjáról végezhetik munkájukat. (Makimoto és Manners, 1997) Csak 2018-ban született egy pontosabb definíció, ami már nem a digitális eszközt, hanem az internet hozzáférést emeli ki. (Reichenberger, 2018) A digitális nomád eszerint egy időtől és helytől független személy, ki online munkát végez, akár állandó lakóhely nélkül. A távmunka megjelenésével egy újabb definíció született: technológiával támogatott életet élő, folyton utazó, a világon bárhol dolgozni tudó személy. (Cserhádi, 2020) A lényeges részleteket az utolsó definíció foglalja össze röviden legjobban. Dolgozik és utazik egyszerre, így távmunkát végző személynek egyértelműen besorolható, de felmerül, vajon mennyire tekinthető turistának?

5. 2. A digitális nomád életmód jellemzői

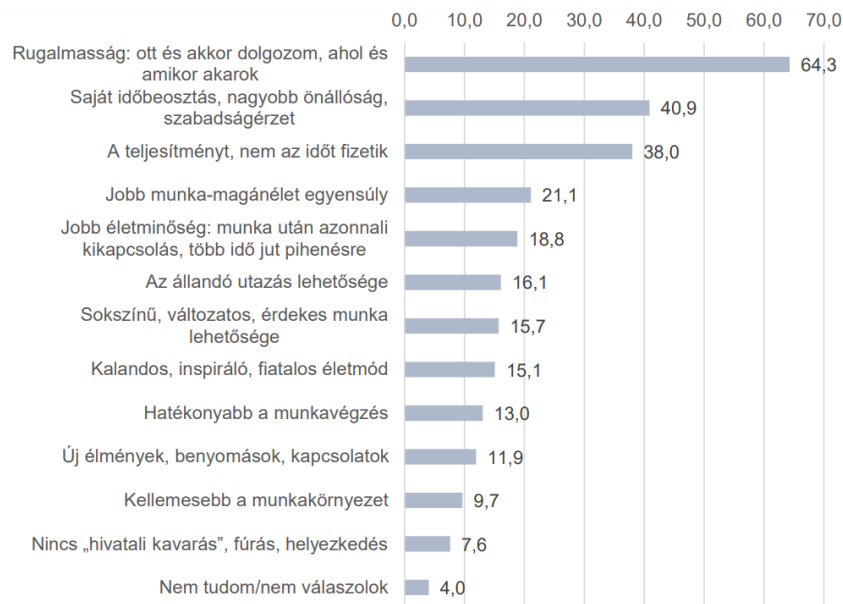
A digitális nomád életmódot folytató egyének esetében a tervezés, az előrelátás és az alkalmazkodó képesség a leginkább kiemelendő tulajdonságok. Pfening (2023) kiemeli, hogy a digitális nomádok az esetek több, mint 55 százalékában 3 vagy több napot töltenek el egy adott desztinációban. Ez a tény már önmagában megkülönbözteti őket az egyszerű turistáktól. A tervezhetőség másik aspektusa az anyagi kereteik menedzselésében nyilvánul meg. Az állandó utazás arra készíti őket, hogy csak azt vegyék meg, ami nélkülözhetetlen a mindennapjaik során, és inkább a helyi szolgáltatások igénybevételével helyettesítik ezeket.

Ez a minimalizmus az utazási költségek esetében is megjelenik (kedveltek az olcsó jegyeket kínáló fapados légitársaságok járatai, amelyek terhet jelentenek a környezet számára). Ebből a minimalizmusból fakadóan a digitális nomádok érzékenyek az inflációra és az árváltozásra egyaránt, azaz azok a megoldások is előtérbe kerülhetnek, melyek a rossz piaci árazásból adódnak (pl.: irreálisan alacsony lakbér). Eme piaci egyenlőtlenség viszont hosszú távon rontja a többi lakás, kényelmi szolgáltatás árát is, ami a helyiek életszínvonalának csökkenését is eredményezheti (Pfening, 2023).

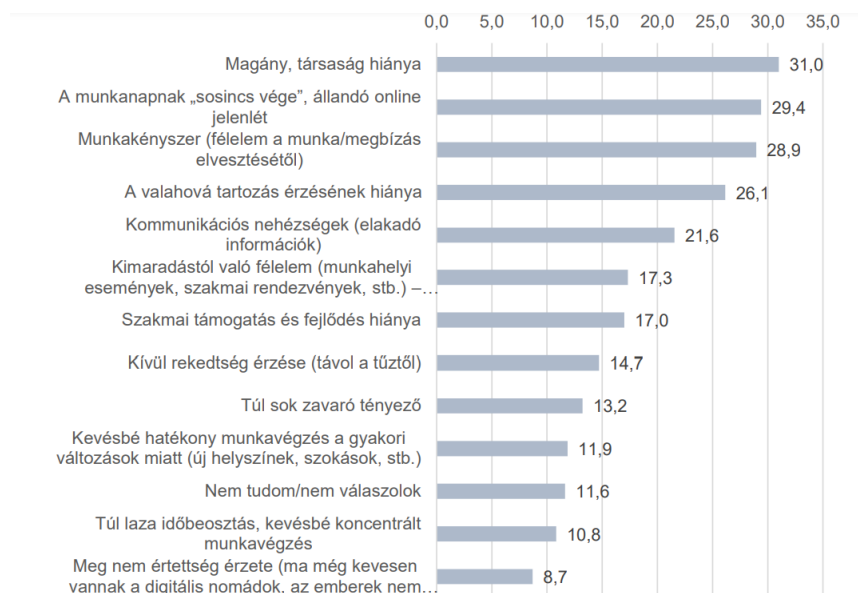
A digitális nomádság előnyeit, hátrányait a megkérdezett közel 500 munkavállaló a következőkben látták:

- Előnyként említik rugalmasságot, a saját időbeosztásból fakadó nagyobb önállóságot és szabadságot, az ebből adódó jobb munka-magánéleti egyensúlyt, a teljesítmény alapú bérezést és a jobb életminőséget. (40. ábra)

- Hátrányként hozzák fel, viszont a magányt, azt, hogy az ember igazából nem tartozik egy konkrét közösséghez, a rossz időbeosztási készségből adódó folytonos munkavégzést (“A munkának sosincs vége”), illetve a stresszt, ami a munkaelvesztéséből származó félelemhez kapcsolódik. (41. ábra)

40. ábra: Milyen előnyeit látja (a munkavállaló szempontjából) a digitális nomádként történő munkavégzésnek? (%-ban) Megjegyzés: 517 kitöltő, maximum 3 lehetőség megjelölésére volt lehetőség. Forrás: Századvég, 2022.

41. ábra: Milyen hátrányait látja (a munkavállaló szempontjából) a digitális nomádként történő munkavégzésnek? (%-ban) Megjegyzés: 499 kitöltő, maximum 3 lehetőség megjelölésére volt lehetőség. Forrás: Századvég, 2022.

Bartosik-Purgat (2018) kiemeli, hogy a vállalkozói megközelítés és a digitális nomád életmódot meghatározó attribútumok között nagy az átfedés. Nagyfokú kreativitást, innovációkészséget adaptivitást, döntéshozatalbeli racionalitást és magasfokú hatékonyságot

kíván meg alapvetően mindkét tevékenység. Előbbi viszont klasszikusan egy helyhez kötött tevékenységet feltételez, illetve a döntéshozatalra fordított időkeret is különböző lehet. Egy vállalkozó esetében alapvetően célszerű a gyors (és helyes) döntéshozás, ám ez nem minden digitális nomád számára fontos képesség.

Összeségében viszont elmondható, hogy akinek van egy erősebb vállalkozói vénája, annak a digitális nomád életmód hosszabb távon kivitelezhetőbb. Ám fontos kiemelni, hogy a társas és a kommunikációs kompetenciák fejlesztése is legalább ennyire fontos tényező a sikeres életmódhoz.

Keller (2023) szerint a digitális nomádok olyan turisták, akik „elégedetlenek a megterhelő munkakultúrával”, és így keresik belőle a kiutat. Viszont a Századvég (2022) kutatása szerint 499 megkérdezettből 28,9% állandó munkakényszerre panaszkodik, mely a munka elvesztésének félelméből adódik, 29,4% pedig abban látja a nomád életmód legnagyobb hátrányát, hogy a munkanapnak sosincs vége. A munkáltató teljesítmény alapján fizet, ezért a munkavállaló célja a teljesítmény növelése. A teljesítményt egységidő alatt elvégzett munka minőségének vagy mennyiségének növelésével lehet elérni vagy a ráfordított idő lecsökkentésével. Esetünkben utóbbi áll fent, mely gyakran folyamatos munkával jár.

<i>Kategóriák</i>	<i>Jellemzők</i>
Tartózkodási idő	hosszabb tartózkodási idő
Preferált környezet	városi vagy ahhoz közeli környezet
Munkakörnyezet	helyhez nem kötött
Napi rutin	a távolban élő ügyfélkör ritmusához alkalmazkodnak
Helyiekkel való viszony	életvitelük hasonul a helyiekéhez
Társadalmi élet	a turisták helyett a helyiekkel és hasonló életvitelt folytatókkal való kapcsolat
Turista típusa	lassú turista
Infrastruktúra igény	modern technológia szükséges
Ökológiai lábnyom	kisebb, mint a hagyományos turistáé
Szálláshely típusa	alacsonyabb kategóriájú, környezettudatosabb
Fogyasztói kosár tartalma	helyiekhez hasonló
Élményfogyasztás	autentikus élmények

42. ábra: A digitális nomád jellemzői. Forrás: Pécsek, 2019.

5. 3. A nomádok és a COVID

A pandémia hatására a korlátozások alapjaiban gátolták meg a mobilitást, így a nomadizmus létét is. Ennek ellenére a járvány több következménye is hozzájárult ahhoz, hogy a nomádok száma a jövőben megsokszorozódhasson. (Keller, 2023)

- Számos munkaadó áttért a távmunka modellre, digitalizációt bevezetve.
- A munka új szemléletében a munka mennyisége nem arányos az irodában eltöltött idővel.

- A távmunka elősegítette a helyhez kötöttség oldódását, így a munkavállalók ki tudták próbálni a nomád életmódot.
- Az otthonlét hozzájárult a család és a munka egyensúlyának javításában, mely segített a jólétre áthelyezni a fókuszot.

A járvány megadta a lehetőséget, hogy az egész turisztikai ágazatot átgondoljuk, és a pandémiát megelőző túrturizmushoz kapcsolódó problémákat egy új, fenntarthatóbb turizmussal helyettesítsük. A turisták általános felfogását is meg kell változtatni ennek eléréséhez, hogy ne feltétlenül mindenki a világhírű desztinációkat keresse fel, hanem próbálják ki az alternatívákat. Ennek a felfogásnak előfutárai a digitális nomádok.

5. 4. Nomádok és turizmus

A digitális nomádok különleges helyet foglalnak el a turizmus szegmensében. Munkájukat és utazásaikat összekapcsolva a munka és szabadidő határvonalai elmosódnak, ezzel megkérdőjelezve a turizmus hagyományos definícióit. Bizonyos értelemben nem is tekinthetők turistának, hiszen nem a kikapcsolódás, csak az online munkavégzés lehetősége miatt keresnek fel egy adott helyet. (Nash et. al, 2018) Ez a turizmus fogalmának új értelmezését teszi szükségessé. A hagyományos értelemben vett turista általában szabadidős céllal, ideiglenesen tartózkodik egy adott helyen. Ezzel szemben a digitális nomádok munkavégzés és utazás együttesét valósítják meg, így nem illeszkednek teljes mértékben a klasszikus turizmus-definíciókba.

A digitális nomádokat így csak részben lehet turistának tekinteni, mivel ők is igénybe veszik a turisztikai infrastruktúrát, például szállásokat és vendéglátóhelyeket. Ugyanakkor hosszabb tartózkodási időszakuk és helyfüggetlen munkavégzésük miatt közelebb állnak az „ideiglenes lakók” vagy „hosszú távú látogatók” kategóriájához. (Michalkó, 2004)

5. 5. Jövőbeli kilátások

A digitális nomádok előretörése új lehetőségekkel szolgálhat egyes periférikus térségek számára, ugyanis az atipikus úticélok vannak ezen munkavállalók célkeresztjében. (Pfening, 2023) Ezen területeknek célja lehet a térség vonzóvá tétele ezen munkavállalók számára megfelelő munkakörülmények, egészségügyi ellátás, vízum biztosításával, és akik alapvetően magasabb bérszínvonaluk által fizetőképes keresletet nyújthatnak ezen térségek számára. Ez gazdasági fellendüléssel járhat, mind a szolgáltató szektor, mind az innovatív kisvállalkozási kultúra terjesztésben. (Cserhádi, 2020)

Keller (2023) kiemeli Ecuador esetét, ami új (ún. Rentista) vízumot kínál a digitális nomádok számára. Madeira déli részén, Ponta do Sol nevű faluban ingyenes irodai körülményeket biztosítanak, ezenfelül egy Slack nevű felületet biztosítanak, megkönnyítve a munkáltatóval való kommunikációt.

Magyarország is a nyugati munkavállalók számára megfelelő terep lehet (pl.: Balaton vagy Órség), viszont ennek a megvalósulásához nem csak a digitalizálás az egyetlen megoldandó probléma, hanem az ehhez kapcsolódó készségek elsajátítását elősegítő oktatási rendszert, valamint a távmunkát támogató kormányzati szabályozókat is ki kell alakítani. (Cserhád, 2020)

Ugyanakkor nem csak a külföldi munkaerőpiacon jelent meg ez az életforma, hanem a hazai piacon is. Az AXA biztosítási cég külön ajánlattal érkezik a vállalkozó szellemű munkavállalók számára, a Features nevű cég, akik a magyar kkv-k digitalizációjában érdekeltek, sok munkakört megemlít, amik digitális nomádként végezhetők, illetve tippeket adnak ahhoz, hogy hogyan lehet sikeres az illető e téren. A Wise nevű pénzügyi tanácsadóval foglalkozó cég is az utóbbi vonalat képviseli, összegyűjtve a leendő nomádok számára, hogy milyen anyagi vonzatokkal is jár együtt ez az életmód, gondolva itt, egészségbiztosításra, vízumra, adózásra.

Összeségében elmondható, hogy az egyes térségek turisztikai programjában hosszútávon nagyfokú figyelmet kell majd fordítani a digitális nomádok bevonására. (Pfening, 2023)

6. Konklúzió

Az egyes részek végén megfogalmazott, a jelenségre vonatkozó összegző megállapításokon túl az alábbiakat írhatjuk. COVID-19 járvány igazi sokkhatásként érte a világot, amelyet mára nagyrészt kiheverték az egyes országok és régiók. Ennek az üteme különböző mértékű. Ugyan a turizmusban összeségében azt tapasztaltuk, hogy minden visszaáll a 2019-ben tapasztalt állapotokhoz, kutatásunk rávilágít arra, hogy vannak olyan változások, amelyek tartósabbak. A távmunka és ezzel együtt a digitális nomád életmód felfutása, elterjedése ilyen, melynek hatásai sok jövőbeli kutatás alapját is jelenthetik. Nagy általánosságban kirajzolódik több vizsgált területen az indikátorokban és a kilábalás mértékében is a kelet-nyugat és az észak-dél ellentét, melynek alapvető oka a fejlettségi különbségekben is keresendő. A jövőbeli kisebb, de akár nagyobb léptékű problémák megoldásához elengedhetetlen lenne, hogy az adatokat látva tanuljunk az elmúlt évek eseményeiből. Amikor azokkal a hírekkel találkozunk az ember, hogy a horvát tengerpartokon rekordszámú magyar turista nyaralt 2024-ben, elgondolkozhatnánk, hogy tanultunk-e valamit a lezárásokból és a különféle korlátozásokból.

Irodalomjegyzék

AXA (n.d.) https://www.axa-assistance.hu/tippek-es-tanacsok/a-legjobb-uti-celok-digitalis-nomadoknak/?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI_Nn-kIyQigMVJZiDBx2mlQJ1EAAYAiAAEgJOsfD_BwE Letöltve: 2024. 12. 10.

Badariah H. Din, Muzafar Shah Habibullah, A.H. Baharom, M.D. Saari (2016) Are Shadow Economy and Tourism Related? International Evidence Procedia. Economics and Finance, 35. évfolyam 173-178. oldal doi: [10.1016/S2212-5671\(16\)00022-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)00022-8)

Bal, Y. és Bulgur, N. E. (2023) Remote Work: A Paradigm Shift in the Modern Workplace and Its Impact on the Workforce doi: [10.4018/978-1-6684-9172-0.ch019](https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9172-0.ch019)

Balaton Fejlesztési Tanács, Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. (2024) A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet 2023. évre vonatkozó területi monitoring jelentése. https://www.balatonregion.hu/msite/190/bku_2023_monitoring_jelentes.6.pdf Letöltve: 2024. 12. 10.

Bartosik-Purgat, M. (2018) 'Digital Nomads – Entrepreneurship or New Lifestyle?', *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 2(1), pp. 259–266. <https://piz.san.edu.pl/docs/e-XIX-2-1.pdf>

Cserhádi, I. (2020) 'A digitális nomádoktól a „távállalatokig”', *Köz-gazdaság*, 15(2), pp. 54–59. doi: [10.14267/RETP2020.02.05](https://doi.org/10.14267/RETP2020.02.05)

Csuvár, B. L. (2014) A távmunka társadalomföldrajzi összefüggései szakdolgozat, ELTE

Debreceni, J., Fekete-Frojimovics Zs. (2023) A reziliencia értelmezési kereteinek és lehetséges vizsgálati módszereinek összefoglalása a turizmusban. *Gazdaság & Társadalom* 16 (34) (2023) 1, 18–37. doi: [10.21637/GT.2023.1.02](https://doi.org/10.21637/GT.2023.1.02)

Drobnjak, S. és Jereb, E. (2007) Telework Indicators: A Case Study of Slovenia <https://www.scribd.com/document/525359632/Drobnjak-Jereb-Telework-indicators-a-case-study-of-Slovenia> Letöltve: 2024.12.07.

e-Estonia (n.d.) <https://e-estonia.com/story/> Letöltve: 2024.12.09.

EMMI (2020) Nemzeti alaptanterv. Magyar Közlöny, 2020/17. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>

Eurofound (2005) Fourth European Working Conditions Survey ISBN 92-897-0974-X

Eurofound (2010) Telework in the European Union https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0910050s/tn0910050s.pdf Letöltve: 2024.12.07.

Eurofound (2012) Fifth European Working Conditions Survey - Overview report doi: [10.2806/34660](https://doi.org/10.2806/34660)

Eurofound (2022) The rise in telework: Impact on working conditions and regulations, Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi: [10.2806/069206](https://doi.org/10.2806/069206)

Euronews (2024) From digital nomad to nightmare: How remote working can challenge employers <https://www.euronews.com/business/2024/09/16/from-digital-nomad-to-nightmare-how-remote-working-challenges-employers> Letöltve: 2024.12.07.

Európai Bizottság, Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatóság (2013) Európai turisztikai indikátorrendszer: útmutató a fenntartható turisztikai célpontokért. Kiadóhivatal. doi: [10.2769/45693](https://doi.org/10.2769/45693)

Európai Bizottság (2024) Észtország 2024. évi országjelentése a digitális évtizedről <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/node/12840/printable/pdf>

European Commission (2008) NACE Rev. 2 – Statistical Classification of Economic Activities in the European Community. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 978-92-79-04741-1. ISSN 1977-0375.

European Commission (2021) Employment and Social Developments in Europe ISSN 2315-2540

European Commission (2022) Kohézió Európában 2050-ig Nyolcadik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról ISBN 978-92-76-46630-7

European Parliamentary Research Service (2016) Smart workplace: Relativity of space and time, Briefing European Parliamentary Research Service [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/579107/EPRS_ATA\(2016\)579107_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/579107/EPRS_ATA(2016)579107_EN.pdf) Letöltve: 2024.12.07.

Európai Számvevőszék (2022) Szabad mozgás az Európai Unióban a Covid19-világjárvány idején: a belső határellenőrzés feletti uniós kontroll gyenge, a tagállami intézkedések nem kellően összehangoltak. Különjelentés 13, 2022. Az Európai Unió Kiadóhivatala. doi: [10.2865/204792](https://doi.org/10.2865/204792)

Features (2024) <https://features.hu/digitalis-nomad/> Letöltve: 2024. 12. 10.

Fekete, M. (2006) Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig. PhD dolgozat, Nyugat-magyarországi Egyetem.

Finnsson, P. T. (n.d.) Nordic countries adapt to remote work and multilocality <https://nordregio.org/nordregio-magazine/issues/remote-work-and-just-green-transition/nordic-countries-adapt-to-remote-work-and-multilocality/> Letöltve: 2024.12.10.

Gonda, T. (2022) Turizmus és reziliencia. Turizmus Bulletin 22:2 pp.27-36. doi: [10.14267/TURBULL.2022v22n2.3](https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n2.3)

Gössling, S., Scott, D. and Hall, C. M. (2020) 'Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19', Journal of Sustainable Tourism, 29(1), pp. 1–20. doi: [10.1080/09669582.2020.1758708](https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708)

Holling, C. S. (1973) Resilience and stability of ecological systems. Annual Review of Ecology and Systematics, 4:1–23. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>

Ilyés, N. (2022) A turizmus innovációs ellentmondásai, Acta Periodica, 25, pp. 23–33. Edutus Egyetem. doi: [10.47273/AP.2022.25.23-33](https://doi.org/10.47273/AP.2022.25.23-33)

Infostart (2021) Budapest mindenkit messze lekörözött a home office terén <https://infostart.hu/gazdasag/2021/04/07/budapest-mindenkit-messze-lekorozott-a-home-office-teren> Letöltve: 2024.12.07.

Jandala, Cs. (2014) Turizmus-ipar. Oktatási anyag. Nemzeti Közszerológati Egyetem. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/jandala_2modul.pdf

Keller, K. (szerk.) (2023) A turisztikai niche termékek doi: [10.1556/9789634549147](https://doi.org/10.1556/9789634549147)

Központi Statisztikai Hivatal (2021a) Felértékelődött a távmunka a Covid19 árnyékában <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/koronavirus-tavmunka/index.html> Letöltve: 2024.12.07.

Központi Statisztikai Hivatal (2021b) Sajtószoba - Közlemények, tájékoztatók, 2021.04.07. https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2021_04_07 Letöltve: 2024.12.07.

Központi Statisztikai Hivatal (2022) A távmunkában, home office-ban foglalkoztatottak aránya <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2023/2-7-sdg-8#1-abra> Letöltve: 2024.12.07.

Lennert, J. (2020) A távmunka széleskörű elterjedésének lehetséges hatása a magyarországi vándormozgalmi mintázatokra Tér és Társadalom 34. Évf., 2. szám, 2020 doi: [10.17649/TET.34.2.3269](https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3269)

LinkedIn Economic Graph (2024) Global State of Remote and Hybrid Work <https://economicgraph.linkedin.com/content/dam/me/economicgraph/en-us/PDF/global-state-of-remote-and-hybrid-work.pdf> Letöltve: 2024.12.07.

Magyar Távmunka Szövetség (2012) <https://tavmunka.org/wp/tavmunka-fogalma/> Letöltve: 2024.12.07.

Magyar Távmunka Szövetség (2024a) A sokszínűség, méltányosság és befogadás alapvető elemei a jövő munkahelyének – Interjú Miklós Rozáliával, az MSCI ügyvezetőjével <https://tavmunka.org/wp/a-sokszinuseg-meltanyossag-es-befogadas-alapveto-elemei-a-jovo-munkahelyenek/> Letöltve: 2024.12.07.

Magyar Távmunka Szövetség (2024b) Mérlegen a hibrid munkavégzés – Jubileumi Szakmai Konferencia beszámoló <https://tavmunka.org/wp/merlegen-a-hibrid-munkavegzes-jubileumi-szakmai-konferencia-beszamolo/> Letöltve: 2024.12.07.

Makimoto, T. and Manners, D. (1997) Digital nomad. Chichester, Wiley. ISBN: 978-0-471-97499-4

Makó, Cs., Illéssy, M., Huszár, Á. (2024) Vezetői Összefoglaló: Új munkarendek a verseny- és a közsférában: a hibrid munkavégzés (Egy pilot-kutatás tapasztalatai) <https://tavmunka.org/wp/vezetoi-osszefoglalo-uj-munkarendek-a-verseny-es-a-kozsferaban-a-hibrid-munkavegzes-egy-pilot-kutatas-tapasztalatai/> Letöltve: 2024.12.07.

Messenger, J. C. (2019) *Telework in the 21st Century - An Evolutionary Perspective*. Edward Elgar Publishing Limited ISBN 978-92-2-133367-8

Michalkó, G. (2004) *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola.

Michalkó, G. (2012) *Turizmológia*. Akadémia Kiadó, Budapest ISBN 9789630592161

Nash, C., Hossein-Jarrahi, M., Sutherland, W. and Phillips, G. (2018) 'Digital Nomads beyond the buzzword: defining digital nomadic work and use of digital technologies', in Chowdhury, G., McLeod, J., Gillet, V. and Willet, P. (eds.) *Transforming digital worlds*. Berlin: Springer, pp. 207–217. doi: [10.1007/978-3-319-78105-1_25](https://doi.org/10.1007/978-3-319-78105-1_25)

Pécsek, B. (2019) 'Nyaralás alatti munkavégzés: a workcation turizmus elméleti és gyakorlati kérdései', *Turizmus Bulletin: A Magyar Turisztikai Ügynökség szakmai és tudományos folyóirata*, 19(1), pp. 4–13. doi: [10.14267/TURBULL.2019v19n1.1](https://doi.org/10.14267/TURBULL.2019v19n1.1)

Oxford Economics (2024) *Working from home is most prevalent in northern European cities* <https://www.oxfordeconomics.com/resource/working-from-home-is-most-prevalent-in-northern-european-cities/> Letöltve: 2024.12.07.

Pfening, Á. (2023) 'Digitális nomádok – napjaink divatos kifejezése vagy a holnap utazói?', *Turizmus Bulletin*, 23(3), pp. 15–25. doi: [10.14267/TURBULL.2023v23n3.2](https://doi.org/10.14267/TURBULL.2023v23n3.2)

Pinke-Szive I., Boros, K. (2022) *A belföldi turizmus ereje – Budapest vonzereje a belföldi látogatók véleményének tükrében*. Marketing & Menedzsment 56 (1). pp. 55-68. doi: [10.15170/MM.2021.56.01.05](https://doi.org/10.15170/MM.2021.56.01.05)

Portfolio (2023) *Élet az unikornisok földjén: íme a digitális mintaállam, amelyben permanens a technológiai forradalom* <https://www.portfolio.hu/bank/20230410/elet-az-unikornisok-foldjen-ime-a-digitalis-mintaallam-amelyben-permanens-a-technologiai-forradalom-607768> Letöltve: 2024.12.09.

Raal, C. (2023) *Embracing the uncharted: creating initiatives for a tech-driven future* 2023.09.05. <https://e-estonia.com/embracing-the-uncharted-creating-initiatives-for-a-tech-driven-future/> Letöltve: 2024.12.09.

Raffay, Z. (2020) *A COVID-19 járvány hatása a turisták fogyasztói magatartásának változására*. In: Ercsey Ida (szerk.): *Marketing a digitalizáció korában*. Széchenyi István Egyetem: Győr. ISBN: 978-615-5837 pp. 347–356. https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/008_A%20COVID-19%20jarvany%20hatasa%20a%20turistak%20fogyasztoi%20magatartasanak%20valtozasara.pdf

Reichenberger, I. (2018) 'Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure', *Annals of Leisure Research*, 21(3), pp. 364–380. doi: [10.1080/11745398.2017.1358098](https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098).

Roberts, S. K. (1984) 'High-Tech Nomad: A Portable Computer Fuels a Bicycle Odyssey Across America', *Popular Computing*. <https://microship.com/wp-content/uploads/2011/08/Popular-Computing-HTN.pdf>

Schneider, F. (2009) *The Shadow Economy in Europe*. https://feelingeurope.eu/Pages/Shadow_Economy_in_Europe.pdf

Seastream Media (2024) The Evolution of Remote Work in Europe: 2024 and Beyond <https://seastreammedia.com/en/news-insights/remote-work-evolution-europe-2024> Letöltve: 2024.12.07.

Smith, G. (1988) 'Review of Computing Across America: The Bicycle Odyssey of a High-Tech Nomad, by S. K. Roberts', Earth Island Journal, 3(3), p. 50. ISBN 9780938734185 <http://www.jstor.org/stable/43882009>.

Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány (2022) A digitális nomaditás munkaerőpiaci trendjei. https://programozdajovod.hu/files/Portal/1_Digitalis_nomaditas_kutatas_zarotanutmany.pdf.

Szentmihályi, Sz. (2023) Digitalizáció és felzárkózás – Észtország példája Hitelintézeti Szemle, 22. évf. 1. szám, 2023. március, 145–160. o. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-22-1-szc1-szentmihalyi.pdf> Letöltve: 2024.12.09.

Tóth, B. I. (2012): Regionális rugalmasság - rugalmas régiók. Tér és Társadalom 26(2), 3-21. doi: [10.17649/TET.26.2.2013](https://doi.org/10.17649/TET.26.2.2013)

Világgazdaság (2024) <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2024/09/turizmus-horvatorszag-adria> Letöltve: 2024. 12. 10.

Wise (2023) <https://wise.com/hu/blog/digitalis-nomad> Letöltve: 2024. 12. 10.

World Travel & Tourism Council (2024a) European Union Travel & Tourism Economic Impact 2024 Factsheet. Letöltve: 2024. 11. 10. https://cdn.prod.website-files.com/6329bc97af73223b575983ac/66585111467e718abab823bd_EuropeanUnionLCU2024.pdf

World Travel & Tourism Council (2024b) Hungary 2024 Annual Research: Key Highlights. Letöltve: 2024. 11. 13. <https://researchhub.wttc.org/factsheets/hungary>

World Tourism Organization (2021) International Tourism Highlights 2020 Edition. doi: [10.18111/9789284422456](https://doi.org/10.18111/9789284422456)

World Tourism Organisation (2022) Compendium of Tourism Statistics, Data 2016 – 2020, 2022 Edition. Letöltve: 2024. 12. 09. https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2022-06/index_indicators_basic_data.pdf?VersionId=49gm1en7FZ_ZopjYteJPUTTsIwHjPrdU

Internetes források:

Eurostat adattáblák:

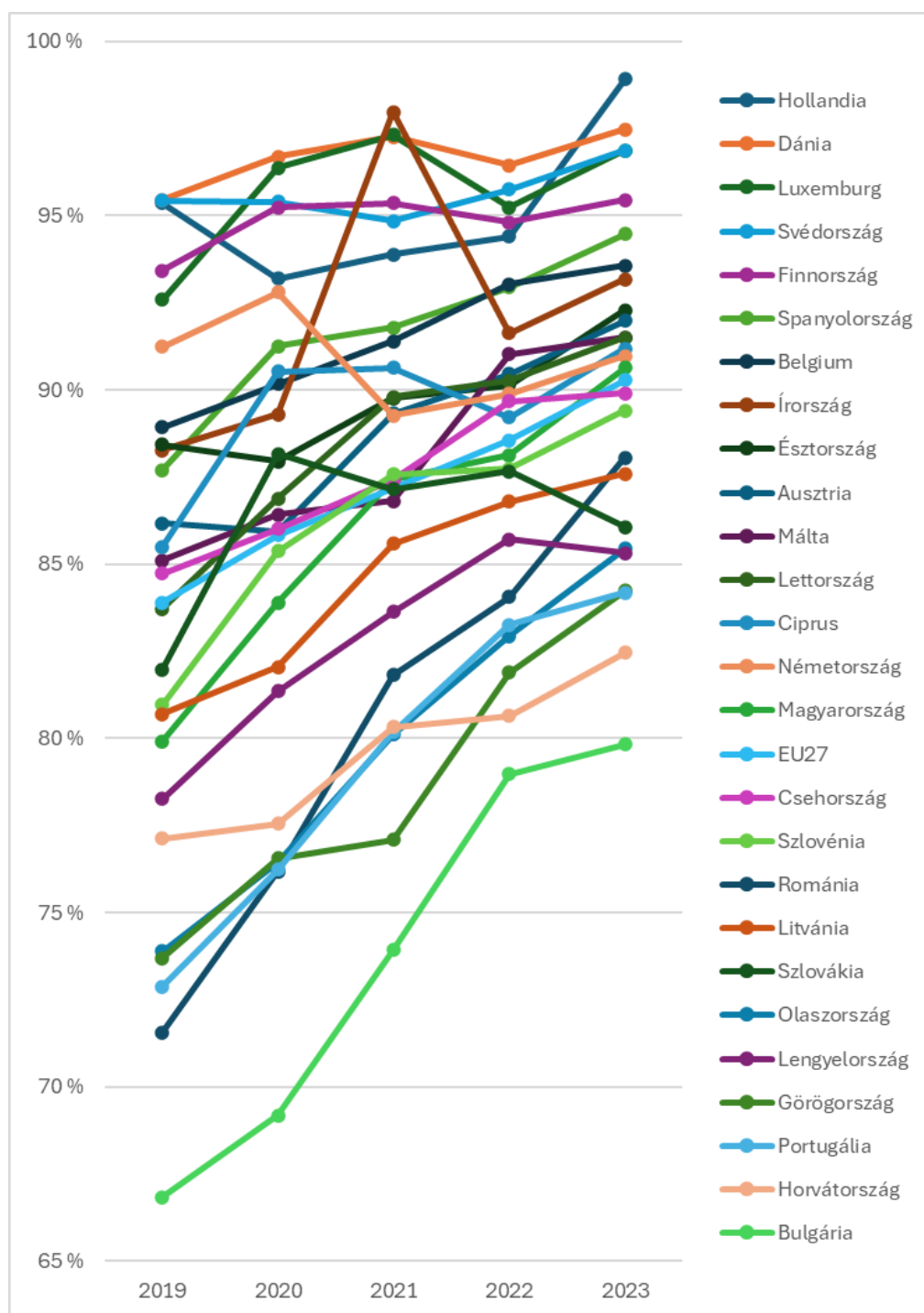
- Arrivals at tourist accommodation establishments by NUTS 2 regions. doi: [10.2908/TOUR_OCC_ARN2](https://doi.org/10.2908/TOUR_OCC_ARN2) Letöltve: 2024. 11. 10.
- Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%). doi: [10.2908/LFSA_EHOMPL](https://doi.org/10.2908/LFSA_EHOMPL) Letöltve: 2024.11.20.
- Individuals using the internet for selling goods or services doi: [10.2908/TIN00098](https://doi.org/10.2908/TIN00098) Letöltve: 2024.11.20.

- Individuals - frequency of internet use. doi: [10.2908/ISOC_CI_IFP_FU](https://doi.org/10.2908/ISOC_CI_IFP_FU) Letöltve: 2024.11.20.
- Individuals using the internet for doing an online course doi: [10.2908/ISOC_CI_IFP_FU](https://doi.org/10.2908/ISOC_CI_IFP_FU) Letöltve: 2024.11.20.
- Nights spent at tourist accommodation establishments by NUTS 2 regions. doi: [10.2908/TOUR_OCC_NIN2](https://doi.org/10.2908/TOUR_OCC_NIN2) Letöltve: 2024. 11. 10.
- Nights spent by duration, purpose and main destination of the trip. doi: [10.2908/TOUR_DEM_TNTOT](https://doi.org/10.2908/TOUR_DEM_TNTOT) Letöltve: 2024. 11. 10.
- Nights spent at tourist accommodation establishments by degree of urbanisation and coastal/non-coastal area and NUTS 2 region. doi: [10.2908/TOUR_OCC_NIN2DC](https://doi.org/10.2908/TOUR_OCC_NIN2DC) Letöltve: 2024. 11. 10.

Eurostat Glossary: Net occupancy rate. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Net_occupancy_rate

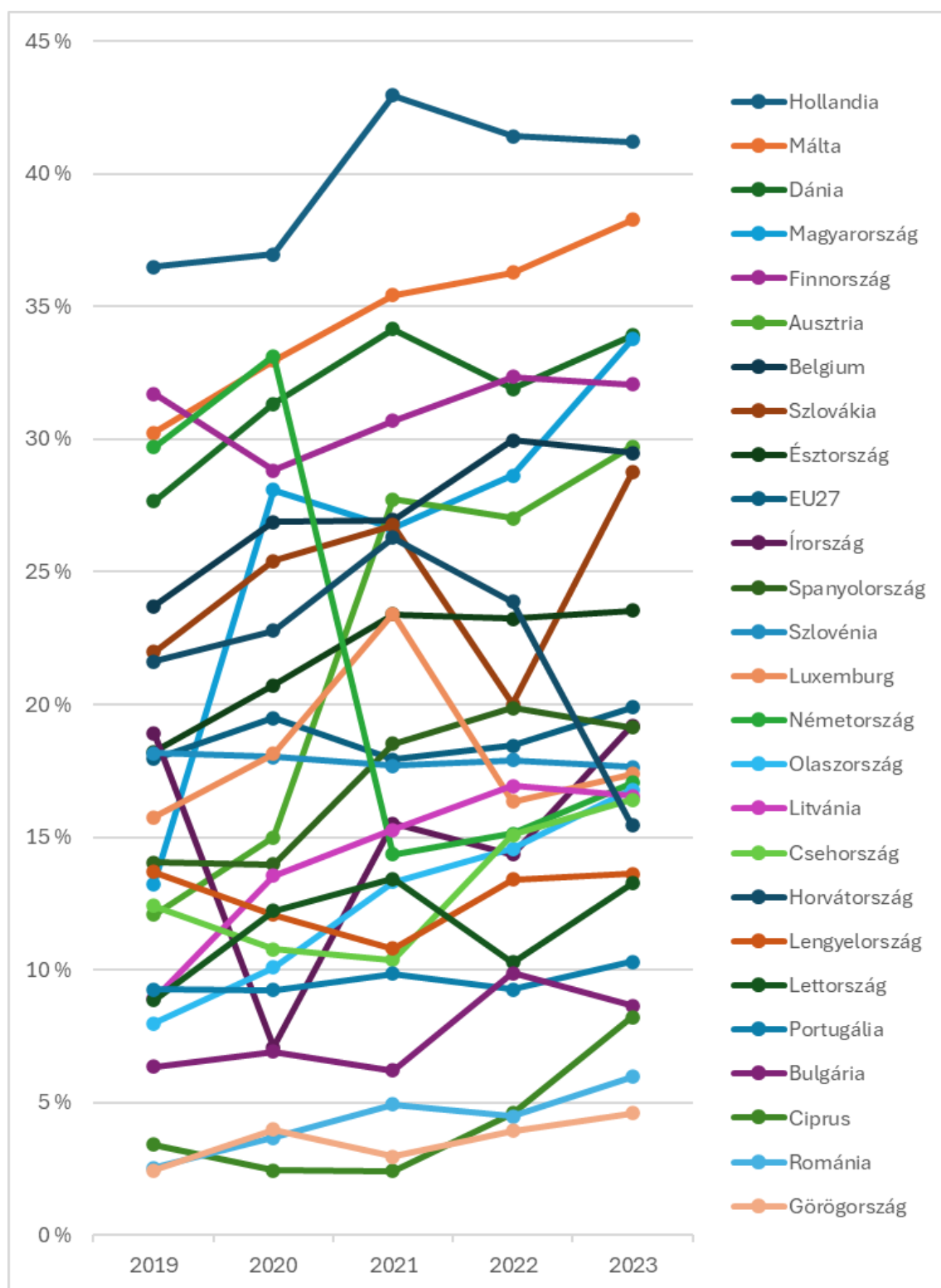
Eurostat Metadata: Occupancy of tourist accommodation establishments (tour_occ) Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS) Compiling agency: Eurostat, the statistical office of the European Union https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/tour_occ_esms.htm

Mellékletek:

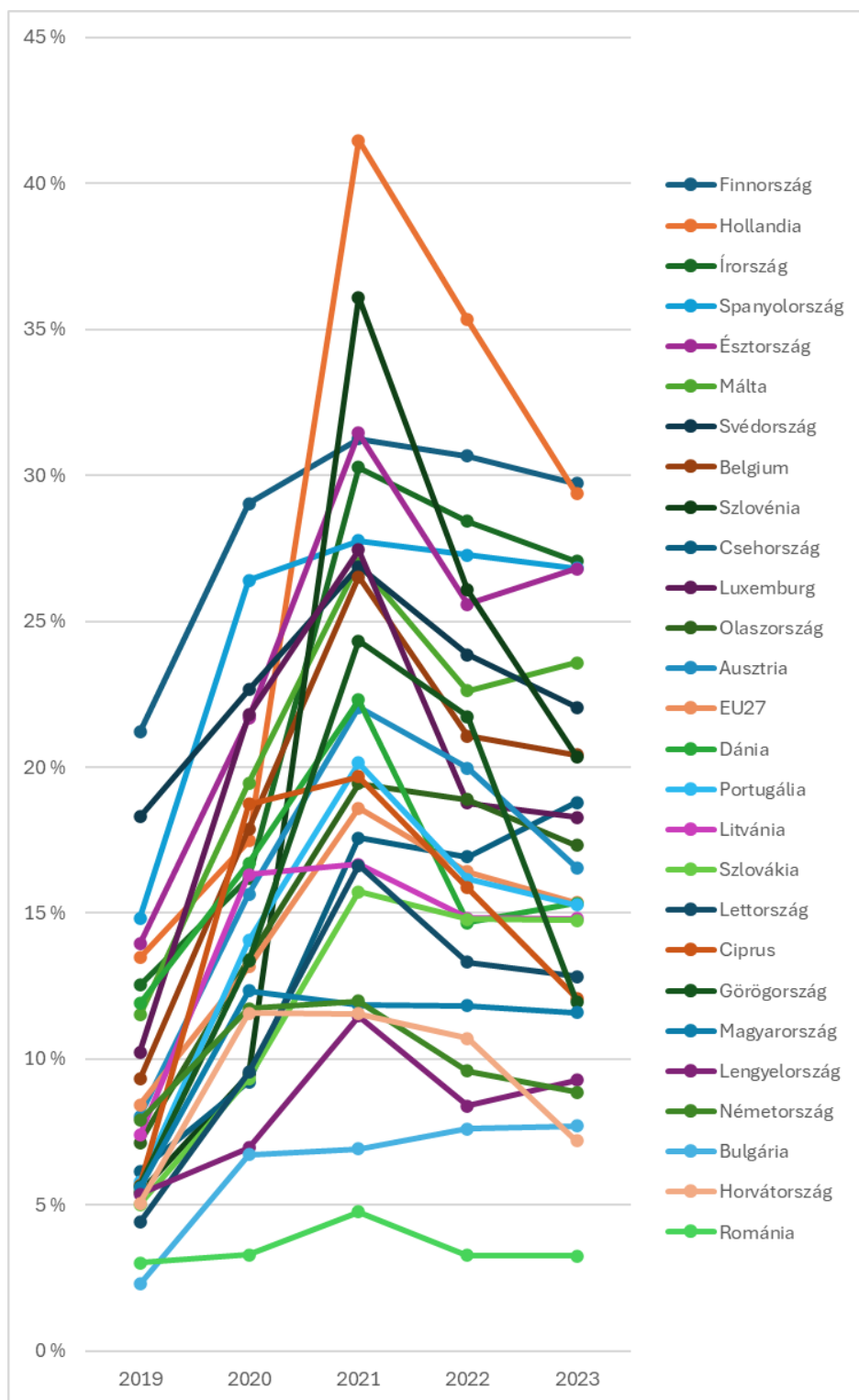
1. melléklet: A legalább heti szinten internetet használók lakosságra vetített részaránya, 2019-2023 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Franciaország 2020-ban nem bocsátott ki adatot, ezért nem szerepel a diagramon.

melléklet: Az emberek hány százaléka árult terméket vagy szolgáltatást az interneten? 2019-2023 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Svédország a 2019-es, Franciaország a 2020-as adatot nem bocsátotta ki, ezért nincsenek a diagramon.

3. melléklet: A lakosság hány százaléka végzett el online kurzust az internet az elmúlt évben?
2019-2023 Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

Franciaország 2020-ban nem bocsátott ki adatot, ezért nem szerepel a diagramon.